

Dievo vaikaitis: žmogaus vieta lietuvių kosmologijoje

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Mylimai mamai atminti

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – lietuvių ir lyginamieji kitų tradicijų mitiniai duomenys apie Saulę ir Mėnulį kaip Dievo vaikus, apie Saulės ir Mėnulio šeimą, jų dukteris žvaigždes ir žvaigždę kaip žmogaus sielos įvaizdį. Darbo tikslas – parodyti tuose duomenyse esant tam tikrą sistemą, iš kurios, be kita ko, išplaukia ir atitinkama žmogaus vieta mitinėje kosmologijoje; būtent – parodyti žmogų esant „Dievo vaikaitį“. Straipsnio pabaigoje dar kalbama apie žmogaus sielos (mirusio arba gyvo) kilmą atgal į savo dangiškąjį Pradą, sugrįžimą „Namo“, kuris gali būti nusakomas tomis pačiomis dangaus šviesulių pakopomis. Tyrimo metodai – aprašomasis, struktūrinis–semiotinis, lyginamasis.

RAKTAŽODŽIAI: Dievo šeima, dangiškoji šeima, Saulė, Mėnulis, žvaigždės, siela, kosmologija, žmogus.

1. SAULĖ IR MĖNUO – DIEVO VAIKAI

Dievo šeima baltų tradicijoje – plati tema, tiesiogiai susijusi su teogonijos bei panteono hierarchijos klausimais. Vienu kitu atžvilgiu ji jau yra nagrinėta, bet mus šįsyk domins vienintelis atskiras jos atvejis – tik du iš numanomų Dievo vaikų: Saulė ir Mėnulis.

1.1. Saulė – Dievo dukra. Vienoje žinomoje lietuvių mitologinėje dainoje iš Liudviko Rėzos rinkinio, pavadintoje „Saulė“, tiesiai sakoma, kad ši esanti Dievo dukra: *Miela Saulyte, Dievo dukryte, Kur taip ilgai užtrukai, Kur taip ilgai gyvenai, Nuo mūs atstojus? // Po jūrių, po kalnelių Kavojau siratėles, Sušildžiau piemenaciūs. // Miela Saulyte, Dievo dukryte, Kas rytais vakarėliais Prakūrė tau ugnelę? Tau klojo patalėlį? // Aušrinė, vakarinė: Aušrinė ugnį prakūrė, Vakarinė patalą klojo...*¹

1 RzD 1 283, nr. 78; žr. KlvD 335, nr. 144; LTs 1 177, nr. 188 ir kt.

Tiesa, buvo abejota ir dėl dainos autentiškumo, ir lietuviškumo (mano- ma ją esant perimtą, gal net išsiverstą iš pajūrio kuršininkų, atkeliavusių iš Latvijos)². Vis dėlto, Ambraziejaus Jonyno žodžiais, joje, kaip ir kitose mito- loginėse L. Rėzos rinkinio dainose, „atsispindi kai kurie lietuvių mitologijos elementai, siekią labai senus laikus“ (LTs 1 19). Vienas iš tokių elementų rasi bus ir teiginys Saulę esant Dievo dukrą.

Į tai, kad suasmeninta baltų Saulė yra Dievo duktė, remdamiesi kartu ir latvių dainomis, atkreipė dėmesį ne vienas baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojas: Konstancija Skirmuntaitė (1892 m.), Jokūbas Lautenbachas (1915 m.), Vydūnas (1916 m.), Petras Klimas (1919 m.), Leopoldas fon Šrioderis (*Leopold von Schröder*, 1923 m.), Lui Herbertas Grėjus (*Louis Herbert Gray*, 1948 m.)³.

Netrukus tam patvirtinti rasime ir daugiau argumentų.

1.2. Mėnulis – Dievo sūnus. Seniai gerai žinoma, jog Mėnulis lietuvių tra- dicioje yra *dievaitis*. Kaip kad tokiuose štai posakiuose: *Nūnai šviečia dievaitis; Dievaitis žibina, važiuosim in medžią; Pjauna rugius po dievaičiu; Dievaitulis žibina; Dievaičius pilnaty*, taip pat maldelėse į jauną mėnulį: *Mėnuo, Mėnuo, Mėnulėli, dangaus šviesus dievaitėli...* ir pan.; pateikėjos C. Baužienės iš Kargaudų k., Rodū- nės v. 1940 m. paaiškinimu, apskritai *Seniau „mėnulio“ nebuvo, iš mokyklų parėjęs, bet tik dievaicis*⁴. Priesaga *-aitis* lietuvių kalboje šiaip jau pirmiausia vartojama sudaryti mažybiniams daiktavardžiams, bet ji turi ir priklausomybinę, ir, o tai mums šįsyk svarbiausia, patroniminę reikšmę⁵. Esama duomenų, kad priesaga šiuo atveju yra būtent patroniminė ir, vadinasi, nustato Mėnulį esant Dievo sūnų.

Užuominą tam teikia jau ir tos sukrikščionintos maldelės į jauną mėnulį, kuriose jis pavadinamas Marijos sūnumi ir tiesiog sutapatinamas su Jėzumi Kris- tumi, pavyzdžiui: *Jaunas Mėnuo, kaip panaitis, dangaus žemės karalaitis, panas Marijas sūnaitis; Jaunas Mėnuo kaip ponaitis, dangaus žemės karalaitis, Motinos Švintčiausios Sūnaitis*⁶; arba štai tarpukaryje Kuksų k., Ignalinos r. lietuviu pa- teikėjo lenkiškai pasakyta maldelė: *Kai jaunų mėnulį pamata, tai priklaupia in kelių, persižegnaja ir kalba: – Króla królewicza, niebieskiego dziedzica porodziła [ku] zgubie bez boleści. Wybaw nas [od] smutku, żalości. Zdrowaś, Maryja „Karalių ka- ralaitį, dangišką sūnaitį pagimdei be skausmo pražūčiai. Išgelbėk mus nuo*

2 Niemi 1996: 297–300; BIR 1 23–24; 2 179; Laurinkienė 1996: 129–134.

3 LM 1 408; 2 108–109, 121, 132, 158, 189 ir 199.

4 LKŽ II 515; BITD 11; BIR 1 231; žr. 2 25; Jasiūnaitė 2006: 477; Vaiškūnas 2006: 158; VtLU 234, nr. 339; 593, nr. 1455 ir kt.

5 Skardžius 1943: 358–360, § 206; patroniminę reikšmę priesaga turi pirmiausia vakarų Lietuvoje, Žemaitijoje, nors ne tik (Zinkevičius 1987: 278–279); ji galbūt išsirutuliojusi iš mažybės (Zinkevičius 1988: 148–149).

6 VtLU 263–264, nr. 456, 457; žr. BIR 4 232, nr. 16, 17; plg. 2 27; BITD 11.

liūdesio, sielvarto. Sveika, Marija“ (VtLU 234, nr. 341). Kitąsyk jaunas mėnulis tiesiog pavadinamas sūnaitiu, nepatikslinant, kieno: *Jaunasai Mėnulaiti, būk pagerbtas sūnaiti, tebus tau linksmybė, o man suteik ramybį* (VtLU 245, nr. 386). O kitąsyk prilyginamas būtent krikščioniškajam Dievo sūnui: *Pamačius jauną mėnulį, reikia atsiklaupiti ir muštis triskart į krūtinę, šitaip kalbant: „Tegul bus pagarbintas jaunas jaunikaitis iššeslyvas [laimingas] toj adynoj [valandoj], katroj gimė Sūnus Dievo“* (VtLU 264, nr. 458).

Tačiau esama maldelių, kur Mėnuo tiesiai šviesiai pavadinamas Dievo sūnumi, ir be menkiausių užuominų į krikščionybę: *Jaunas Mėnuo, sūnus Dievo, tau ant pagados, o man ant sveikatos!; Karaliau karaliau, Dieva sūnus! Tau švesybe un dungaus, man un žemes linksmybes; Jaunas Mėnulis – Dievo sūnulis. Tau sudilti, man pražilti; taip pat iš dalies (turint omenų žodžio bernaitis reikšmę ‘vaikas’): Jaunas Mėnaiti, Dievo bernaiti, duok mums žinoti, kur reiks važiuoti⁷. Reikšminga, kad Mėnulis pavadinamas Dievo sūnumi ne tik maldelėse į jauną mėnulį, bet ir visai kito žanro kūrinėje – sutartinėje, užrašytoje Kavarske: *Jaunas mėnulis, Dieva sūnelis, Čiuta, čiutela...* (SlvS 1 194, nr. 45; žr. Dundulienė 1988: 31).*

Mėnulis Dievo sūnui prilyginamas ir rusų, kaip antai dainoje:

<i>Стоял костёл новый, незрубленный,</i>	„Stovėjo nauja bažnyčia nekirsta,
<i>А в том костёли три оконечки:</i>	O toje bažnyčioje – trys langeliai:
<i>У першом океньцы ясное солнце,</i>	Pirmame langely – šviesi saulė,
<i>В другом океньцы ясен мисця,</i>	Kitame langely – šviesus mėnuo,
<i>А у третём океньцы ясныя зироньки.</i>	O trečiame langely – šviesios žvaigždės.
<i>Не есть воно ясное солнце,</i>	Ne šviesi tai saulė,
<i>Але есть вон сам Господь Бог;</i>	Bet tai pats Viešpats Dievas;
<i>Не есть вон ясный мисця,</i>	Ne šviesus tai mėnuo,
<i>Але есть вон Сын Божий;</i>	Bet tai Dievo Sūnus;
<i>Не есть воны ясныя зироньки,</i>	Ne šviesios tai žvaigždės,
<i>Али есть воны божие дити.</i>	Bet tai Dievo vaikai.“

(Афанасьев 1995: I 42)

1.3. Saulė ir Mėnulis – sesuo ir brolis. Negana to, Saulė ir Mėnuo kartais laikomi seseria ir broliu, kaip antai mįslėje: *Brolis vėlai gulas, sesuo anksti kelias* = Mėnulis ir Saulė (MS 176). Jau Ambraziejus Kašarauskis (*Kossarzewski*, 1821–1882 m.) atkreipė dėmesį, kad lietuviai *księżyc poetycznie nazywają Saulabrolis* „Mėnulį poetiškai vadina Saulabroliu“; ir *do późna pracując mównią patiekies saulabrolis*

7 VtLU 232, nr. 332; 245, nr. 383; 261, nr. 445; 267, nr. 470; žr. BIR 4 234, nr. 56; Jasiūnaitė 2006: 475; Vaiškūnas 2006: 158 ir kt.

kol mes cze padarisma „ligi vėlumos dirbdami sako: *patekės saulabrolis, kol mes čia padarysma*“ (TD 3 145). Iš tikrųjų, *sáulabrolis, saulābrolis, saulbrolis, saulės brolis* lietuvių kalboje – tai „mėnulis“, pavyzdžiui: *Rytuose priešais saulę spoksojo mėnuo saulabrolis, išblyškęs, tartum nusigandęs* (Žemaitė); *Kad saulė nusėdo, tai saulės brolis šviečia* (Anykščiai) ir pan.⁸ Saulę ir Mėnulį esant seserį ir brolių Jonas Balys nurodė turįs duomenų iš Utenos, Kupiškio, Daugų, Darbėnų (BITD 9).

Broliu ir seseria Mėnuo ir Saulė vaizdijami ir kitose artimose tradicijose. An-tai latvių mįslėje: *Māsa iet sērst pie brāļa, bet brālis, šo ieraudzjīs, bēg* „Sesuo eina paviešėti pas broli, bet brolis, ją pamatęs, bėga“ (LTM 241, nr. 2711)⁹. Baltarusių: *Сястра да брата ў госьці ідзе, а брат ад яе хаваецца* „Sesuo pas broli į svečius eina, o brolis nuo jos slepiasi“ (Згді 25, nr. 48). Rusų: *Сестра к брату в госту идет, а он от сестры прячется* „Sesuo pas broli į svečius eina, o jis nuo sesers slepiasi“ (ЗРН 296, nr. 2450; Згди 21, nr. 133). Brolis ir sesuo Mėnulis su Saule yra ir kai kurių kitų slavų tradicijose, kaip antai bulgarų (СД 3 144; Белова 2004: 122–123, 126). Taip pat senovės skandinavų „Jaunesniojoje Edoje“ (МЭ 27–28).

Kadangi Saulė ir Mėnuo yra sesuo ir brolis, o Mėnesį labai aiškiai pasakyta esant Dievo sūnų, čia, vadinasi, turime ir papildomą patvirtinimą Saulę esant Dievo dukterį.

Dievaitis, pavadinamas ir tiesiog Dievo sūnumi, dar yra Perkūnas, taigi jis irgi būtų Saulės ir Mėnulio brolis. Tačiau ši Dievo šeimos šaka šįsyk liks už mūsų dėmesio ribų.

2. SAULĖS IR MĖNULIO ŠEIMA

2.1. Saulė ir Mėnuo – situoktiniai. Nors Saulė ir Mėnuo yra sesuo ir brolis, vis dėlto tai jiems nesutrukdė tapti vyru ir žmona, taigi numanomas jūdvių incestas. Saulės ir Mėnulio incestas šiaip jau mitologijoje ne naujiena: jis žinomas pietų slavų (СД 3 144; Белова 2004: 126), Balkanuose (Цивьян 1999: 180), tarp Šiaurės Amerikos (bent jau vakarų pakrantės) indėnų (Леви-Стросс 2000: 123–124, 273) ir kt.

Žinoma daina iš L. Rėzos rinkinio, pavadinta „Mėnesio svodba“, prasideda: *Mėnuo Saulužę vedė Pirmą pavasarėlį. // Saulužė anksti kėlės, Mėnužis atsiskyrė. // Mėnuo viens vaikštinėjo, Aušrinę pamylėjo...*¹⁰ Į šią dainą dėmesį atkreipė Teodoras Narbutas (1998: 186–188; LM 1 75), Simonas Daukantas (DkR 1 505;

8 LKŽ XII 190, (191), 194; FŽ 599.

9 Kai kuriose latvių mįslėse Saulė ir Mėnuo abu yra broliai arba seserys, pavyzdžiui: *Divi brāļi tek pret kalnu, viens otru nepanāk* „Du broliai bėga į kalną, vienas kito nepaveja“; *Divas māšiņas skrien pa kalnu, viena otru nepanāk* „Dvi seserys lekia per kalną, viena kitos nepaveja“ (LTM 241, nr. 2710).

10 RzD 1 93, nr. 27; žr. Klvd 334, nr. 140; Ltvn 180, nr. 12; LTs 1 175, nr. 186.

LM 1 159), o Antanas Mažiulis 1937 m. sako užtikęs ją dainuojant apie Dusetas ir Antazavę, tik abejoja dėl jos čia autentiškumo: „kol jos neužtikau žinant senesnius žmones, tenka rimtai abejoti ar tik ji nebus knygų viešnia Pasaričiuose, nors jaunimo prieš keletą metų buvo dainuojama“ (Mažiulis 1937: 133). J. Balys pateikia porą tarpukario prozinių užrašymų, atitinkamai iš Dusetų ir Aukštadvario, kone pažodžiui kartojančių dainos vaizdinius: 1) *Pasakoja, kad kitados Saulė ir Mėnuo labai gerai gyveno. Jie eidavo drauge pasivaikščioti ir viens kitą mylėjo. Vieną kartą Mėnuo išėjo pasivaikščioti vienas ir susitiko Aušrinę. Saulė ant Mėnulio labai užpyko, todėl vos Mėnulis pasirodo, Saulė pasislepia; 2) Šiaip jie gyvena geru, bet kai Mėnulis pradeda vilioti Aušrinę, Saulė supyksta ir jį apleidžia. Jis vienas likęs klaidžioja visą tamsią naktį* (BITD 9). O kadangi Aušrinė, kaip netrukus pamatysime, yra Saulės ir Mėnulio dukra, tai čia matome dar vieną dangiškojo incesto atvejį. Šiaip ar taip, Mėnulio ir Saulės pora žemiškiesiems sutuoktiniams eina pavyzdžiu, kaip antai Liudviko Adomo Jucevičiaus pateiktoje vestuvių oracijoje, kur jaunoji įvardijama *saulužė mergaitė*, o jaunikis – *kunigaikščiu, šviesiu mėnesėliu* (JcvR 261). Būdingą porą Saulė ir Mėnuo sudaro latvių dainose, kaip antai: *Kas to teica, kas redzēja, Kad Saulīte meita bija? Mēnestiņis, tas redzēja, Tas nojēma vainadziņu* „Kas taip sakė, kas regėjo, Saulę buvus mergele? Mėnesėlis, tas regėjo, Tas jai nuėmė vainiką“¹¹. Žinoma latviams ir Mėnulio neištikimybė, ir ne tik dainose, bet ir sakytinėje tautosakoje. Antai Juozo Baldausko duomenimis, „vienoje latvių pasakoje sakoma, kad Mėnuo vedęs Saulę, su ja laimingai gyvenęs, sulaukęs daug vaikų – žvaigždžių. Vieną rytą Saulė, atsikėlus anksti, Mėnesio neberado, ėmė jį sekti ir vieną rytą, anksti kėlus, susekė, kad Mėnuo meilaujasi su viena Saulės dukra, skirta Aušriniui, Ausekliui, o variantuose minima, kad Mėnuo įsimylėjęs ir į pačią Aušrinę, čia Austra vadinama. Įširdusi Saulė neištikimajam savo vyrui keršija: perkerta jį kardu. Variantuose sakoma, kad Mėnesį perkerta Perkūnas, norėdamas jį nubausti, kodėl Mėnuo buvęs savo žmonai Saulei neištikimas, kodėl jis pasigavęs ar pasivogęs Saulės dukrą“ (Baldauskas 1938: 259). Baltarusių, S. Sanko ir J. Sachutos žodžiais, „Saulė ir Mėnulis įsamenina idealią vedybinę porą: nuotakos ir jaunikio, žmonos ir vyro, kurioje Saulė įsamenina moteriškąją pradą, o Mėnulis – vyriškąją“ (BM 479). Vis dėlto žinoma baltarusiams ir Mėnulio meilė Aušrinei, kaip antai dainoje: *Перебор-Мисячек, перебор! Всех зирочек перебрал, Одну себе зирочку сподобал: Хоч она и маленька, да ясенька, Меж всех зирочек значенька* „Žiūrus Mėnesėlis, žiūrus! Visas žvaigždeles peržiūrėjo, Vieną sau nusižiūrėjo: Nors ji ir maža, užtat šviesi, Tarp visų žvaigždelių ryškiausia“; atitinkamoje ukrainiečių dainoje Mėnulis įsimylėjo būtent *зироньку*

.....

11 BDS, nr. 33810; plačiau žr. Иванов 1986: 23.

вечирнюю „vakarę žvaigždelę“ (Афанасьев 1995: I 41). Motyvai apie Saulės ir Mėnulio santuoką ir vaidus dėl Mėnulio neištikimybės su Aušrine žinomi ir rusams (Потебня 2000: 265–267). Jaunikiu ir nuotaka, vyrų ir žmona vaizdijami, tiesiog pavyzdine sutuoktinių pora Mėnuo ir Saulė eina rusų, ukrainiečių, serbų, apskritai slavų tradicijoje¹². Saulės ir Mėnulio jungtuvės yra dangiškas santuokos provaizdis jau senovės indų „Rigvedoje“; tam skirtas ištisas X mandalos 85-as himnas (Ригведа 1999: 220–224). J. Balys pažymėjo, kad „panašius mitus randame visame plačiame pasaulyje, jau primityvių tautų tarpe, pavyzdžiui, Saulė ir Mėnulis yra laikomi vedusiųjų pora Samoa saloje ir Angoloje (Afrikoje), apie jūdviųjų nesantaiką pasakoja masai – negrų kultis Afrikoje, taip pat indėnai Šiaurės Amerikoje. Broliu ir seseria juos laiko guarani Pietų Brazilijoje, daug kur Pietų ir Šiaurės Amerikoje, Fidži ir Admiraliteto salose (Okeanijoje)“¹³. Saulės ir Mėnulio jungtuvės, jungtis buvo vienas iš populiariausių įvaizdžių viduramžių alchemijoje¹⁴ ir t. t.

2.2. Saulės ir Mėnulio vaikai. Kadangi Saulė ir Mėnulis yra sutuoktiniai, sudaro šeimą, tai savaime kyla klausimas apie jų vaikus. Ir ištis: viena iš Saulės ir Mėnulio dukterų laikoma Žemė. Kaip antai 1928 m. Dusetų apylinkėse, Vainiūnų k., užrašytoje sakmėje:

*Kadai seniau vienam namely gyveno Saulė ir Mėnuo. Taip jie begyvendami įsimylėjo vienas antrą ir susilaukė dukters, vardu Žemės. Kiek laiko pagyvenę, jie susipyko ir norėjo skirtis, bet negalėjo pasidalinti dukters. Tada Dievas pasiuntė Griausmą, kuris taip padalino: dieną Saulė žiūri į Žemę, o naktį – Mėnuo. Taip jie ir lig šiai dienai pildo Dievo valią. Dieną žiūri į savo dukterį Žemę Saulė, o naktį – Mėnuo, o kai jie abu nori žiūrėti į Žemę, tai Griausmas vieną kurį nuvaro.*¹⁵

Sakmės variante, užrašytame 1970 m. Pakruojo apylinkėse, Saulės ir Mėnulio bylą atitinkamai išsprendžia netgi ne Griausmas, o būtent Perkūnas:

Gyveno danguje Saulė ir Mėnulis. Jie turėjo dukrelę Žemę, kurią labai mylėjo. Kartą jie susipyko. Tada Saulė nutarė, kad ji viena saugos Žemę. Bet Mėnulis nesutiko ir padavė ją į teismą. Teisėjas Perkūnas bylą išsprendė šitaip: Saulė, kaip motina, Žemę saugos dieną, o Mėnulis tėvelis naktį... (VIKAŽ 15, nr. 1).

.....

12 Сумцов 1996: 39–41, 44; СД 3 144; Белова 2004: 122–123, 126.

13 BIR 1 31; žr. Тайлор 1989: 131–132, 419; Сумцов 1996: 39; Šmitas 2004: 17–18.

14 Jung 1983: 123, 150; Jung 1980, žr. pav. p. 53, 69, 71, 85, 231, 241, 292, 360, 372; Элиаде 1998: 134, 237.

15 BITD 8–9; LTs 4 421, nr. 325; plg. BIR 2 21; LM 2 403. A. Mažiuliui šio iš Dusetų žinomo varianto autentiškumas kėlė abejonių (Mažiulis 1937: 133), bet kitas variantas yra užrašytas, irgi tarpukaryje, Tauragės apylinkėse (BITD 9).

Perkūno veikla čia, beje, antrina minėtai L. Rėzos rinkinio dainai ir tuo papildomai patvirtina jei ne jos pačios, tai bent jau jos vaizdinių lietuvių tradicijoje autentiškumą. „Kad Žemė esanti Saulės ir Mėnulio duktė, turime žinių dar iš šių vietų: Būbelių, Daugų, Gražiškių, Milašaičių“; – patikina J. Balys (BITD 9). Žemė esant Saulės ir Mėnulio dukrą mini ir vienas J. Balio persakytas saulės užtemimo mitinis aiškinimas, esą „tuo metu Saulė ir Mėnulis bučiuojasi, o kad nematytų Žemė, jūdvių duktė, tai jie prisidengia skara ar apsidengia marška. Toks Saulės užtemimo aiškinimas pastebėtas šiose apylinkėse: Zarasų, Dusetų, Utenos, Daugų, Kražių“¹⁶.

Panašią saktmę, su tuo tik skirtumu, kad Saulės ir Mėnulio dukra čia ne Žemė, o Žvaigždė, pateikia Pranė Dundulienė:

Upytės apylinkėse pasakojama, kad Mėnuliui ir Saulei begyvenant, gimusi dukrelė, kurią jie pavadinę Žvaigždė. Po kiek laiko susikirtę Mėnulis su Saule, kam priklausanti duktė Žvaigždė. Duktė atsakiusi, kad prie Saulės labai karšta, o pas Mėnulį vėsiau. Nuo to laiko ir išsiskyrė Mėnulis su Saule. Mėnulis pasiėmęs pas save Žvaigždę. Dieną Saulė šviečia, o naktį – Mėnulis su Žvaigžde. Minėtoji Saulės ir Mėnulio duktė Žvaigždė, be abejo, yra Aušrinė (Vakarinė) (Dundulienė 1988: 71–72)¹⁷.

Vienoje lietuvių dainoje tiesiai pasakoma, jog Aušrinė–Vakarinė yra Mėnulio duktė: *Vakarinė žvaigždelė Visą dangų išvaikščiojo: Visą dangų išvaikščiojo Ir pas Mėnulį sustojo. Oi Mėnuli, oi tėveli, Aš šią naktį tai dėl tavęs; Aš šią naktį tai dėl tavęs, O jau rytoj dėl Saulelės...* (BILTS 1 100; plg. Dundulienė 1989: 130). Angelės Vyšniauskaitės duomenimis, liaudyje dažnai „teigiama, kad *Saulė ir Mėnulis yra vyras ir žmona, jie labai dažnai pykstasi. O jų duktė yra Aušrinė*“; arba

16 BIR 2 25; BILTS 2 46; BITD 14; plg. LM 2 403.

17 Prisiminkime pradžioje cituotus dainos žodžius: *Miela Saulyte, Dievo dukryte, Kas rytais vakarėliais Prakūrė tau ugnelę? Tau klojo patalėlį? // Aušrinė, vakarinė: Aušrinė ugnį prakūrė, Vakarinė patalą klojo...* Panašius vaizdinius aptinkame ir kai kuriose kitose lietuvių dainose, pirmiausia vienoje dainoje iš to pat L. Rėzos rinkinio, pavadintoje „Avatė prapuolusi“: *O vakar vakaraty Prapuolė mano avatė. Ai, kas gelbės ieškoti Mano vienturtę avatę? // Išėjau pas Aušrinę, Aušrinė atsiliepė: „Aš anksti ryt Saulelei Turiu prakurti ugnelę“. // Išėjau pas Vakarinę, Vakarinė atsiliepė: „Aš vakarais Saulelei Turiu klot patalėlį“* (RzD 1 291, nr. 81; KlVD 334–335, nr. 142; LTs 1 177, nr. 189). Kitoje dainoje, užrašytoje Klabinių k., Aluntos v., vėlgi: *Vakarinia lovy kloja, A Aušrinia Saula kėla...* (BIR 1 24). Šiuo atveju verta atkreipti dėmesį į tai, kad kitose, ne mitologinėse, dainose patalą kloja būtent duktė motinai ir netgi panašiomis aplinkybėmis – atsakydama talkinti prašytojui. Antai dainoje iš Ožkabalių: *Šėkelis pavyto, Žirgelis sužvingo: – Vai, ar negirdėjai, Mano mergužėlė? // – Girdėte girdėjau – Laiko neturėjau: Senai motinėlei Patalėlį klojav* (BsOD 2 67, nr. 246). O tai papildomai patvirtina, viena vertus, mitinių vaizdinių, aptinkamų L. Rėzos rinkinio dainose, autentiškumą, o kita vertus, Aušrinę esant Saulės dukrą. Tokios mitinių vaizdinių tarpinės grandys, išsibarsčiusios po įvairius tautosakos tekstus, turi būti laikomos itin patikimu „kryžminiu“ jų autentiškumo patvirtinimu.

„sakoma, kad jie yra išsiskyrę *dėl Mėnulio rūstumo. Jų dukros – žvaigždės*“ (Vyšniauskaitė 1992: 120).

Iš tikrųjų, dažniausiai Saulės ir Mėnulio vaikais (dukromis) laikomos apskritai žvaigždės. Gothardas Fridrichas Stenderis bene pirmasis tarp baltų, 1783 m. aiškindamas atitinkamus latvių žodžius, paliudijo tokį tikėjimą: *Mehnes der Mond, der Sonnen Ehegemahl, mit welcher er die ersten Sternen gezeuget* „Mehnes – Mėnulis, Saulės vyras, su kuria jis pagimdė pirmąsias žvaigždes“ (BRMŠ 4 198, plg. 206); toliau dar: *Saule die Sonne, war bey den Heidnischen Letten verheyrathet, und zwar an den Mond. Aus dieser Ehe, wären die ersten Sterne gezeugt worden* „Saule – Saulė, latvių pagonių įsitikinimu, ištekėjusi už Mėnulio. Iš šios santuokos gimusios pirmosios žvaigždės“ (BRMŠ 4 200, plg. 207; žr. ŠmLTT 1590, nr. 26307; StrP 37); ir galiausiai: *Swaigsnes die Sterne. Die ersten, sollen Produkte der Sonnen und des Mondes seyn, die andern aber, nach und nach aus der Verheyrathung der Sterne, unter einander entstanden seyn* „Swaigsnes – Žvaigždės. Pirmosios jų esančios Saulės ir Mėnulio palikuonys, o kitos ilgainiui atsiradusios iš pačių žvaigždžių tarpusavio vedybų“ (BRMŠ 4 201, plg. 208). Žvaigždės esant Saulės ir Mėnulio vaikus vėliau mini latvių sakmės: *Vecumvecos laikos mīlā Saulīte apņēmusi spožo Mēnesi* „Seniai seniai mieloji Saulelė paėmė už vyrą skaisčiųjį Mėnesį“, ir jie *pie dzīvojuši arīdzen daudz bērnu: zvaigznes pie debesīm* „sugyveno daug vaikų: žvaigždes danguje“; *Viņos laikos Mēness apprecējis Sauli. Viņi pie dzīvojuši daudz bērnu: visas zvaigznes* „Kitą kartą Mėnuo vedė Saulę. Jiedu prigyveno daug vaikų: visas žvaigždes“ ir pan. (AnLTT 36). Ir Lietuvoje, kaip pastebėjo jau T. Narbutas (1835 m.), Saulės „vyras buvo Mėnuo. Iš tų vedybų atsiradę vaikai buvo žvaigždės – Saulės dukterys“ (Narbutas 1996: 186; plg. LM 1 74); pasak S. Daukanto, lietuviai „žvaigždės Saulės vaikais vadinę“ (DkR 1 505; LM 1 160); Juzefas Ignacas Kraševskis žvaigždės įvardija Saulės ir Mėnesio „palikuonimis“, „vaikais“ (LM 1 192, 193). Iš tikrųjų, kaip pažymi J. Balys, „plačiai mūsų liaudyje yra randamas tikėjimas, kad Saulė ir Mėnulis sudaro vedusių porą: Mėnulis yra vyras, Saulė – žmona, o žvaigždės esą jų vaikai“ (BIR 2 24; BILTS 2 45; BITD 8)¹⁸. Mėnulis ir žvaigždė kartais net eina tėvo ir vaiko metafora, kaip kad pasakoje (ATU 725), kur herojaus sapnas, *kad mėnesis žvaigždėms kloniojos*, išpranašauja, jog tėvas nusilenks savo sūnui (BsLPĮ 1 289–291, nr. 119). Panašiai žydų apokrifinėje tradicijoje Juozapas sapne išvydo, kad jam nusilenkė saulė, mėnulis ir vienuolika žvaigždžių, o jo tėvas Jokūbas sapną iššiaiškino taip: „Nejaugi aš ir tavo motina, ir tavo broliai ateisime tau nusilenkti ligi žemės?“ (Грейвс, Патай 2005: 414).

Saulės ir Mėnulio vaikais žvaigždės laikomos baltarusių (БМ 195, 479), ukrainiečių (СМ 443), antai (kalėdinėse) dainose: *Ясне сонце – то господиня, Ясен*

¹⁸ Apie Saulės ir Mėnulio šeimą lietuvių tradicijoje įvairiais atžvilgiais dar žr. BIR 1 30–31; 2 24, 176; BILTS 2 45; BITD 8–9, 14; Laurinkienė 2002: 11; Лауринкене 2002: 369–371.

місяць – то господар, Ясні зірки – то його детки „Šviesi saulė – tai gaspadinė, Šviesus mėnuo – tai gaspadorius, Šviesios žvaigždelės – tai jo vaikeliai“; Ясен місяць – сам господар, Ясне сонце – його жінка, Ясні зірки – його дітки „Šviesus mėnuo – pats gaspadorius, Šviesi saulė – jo žmona, Šviesios žvaigždelės – jo vaikeliai“ (Потебня 2000: 264; plg. Афанасьев 1995: I 41); arba: Ясен місяць – пан господар, Красне сонце – жінка його, Дрібні зірки – його діти „Šviesus mėnuo – ponas gaspadorius, Skaisti saulė – tai jo žmona, Mažos žvaigždelės – jo vaikeliai“ (Sauka 1970: 193; vertimas jo); Сонце – жінка, місяць – чоловік, зорі – діти „Saulė – žmona, mėnuo – žmogus, žvaigždės – vaikai“¹⁹. Taip pat rusų (Сумцов 1996: 40), kaip antai: *Что светел-то месяц – А и наш-то он. Как и красно солнце – Хозяюшка его. Как и часты звезды – Его дедушки* „O tas šviesus mėnuo – Mūsų jis. Kaip ir skaisti saulė – Jo šeimininkė. Kaip ir tankios žvaigždės – Jo vaikeliai“; *Млад светел месяц – то хозяин наш... Красно солнушко – то хозяйюшка... Часты звездочки – малы дедушки* „Jaunas šviesus mėnuo – tai mūsų šeimininkas... Skaisti saulė – tai šeimininkė... Tankios žvaigždelės – maži vaikeliai“ (РФ 28–29; РНПО 33, 40, nr. 5, 12); arba: *Светел месяц – То хозяин во дому, Красно солнышко – То хозяйюшка, Часты звездочки – Малы деточки* „Šviesus mėnuo – tai šeimininkas namuose, Skaisti saulelė – Tai šeimininkė, Tankios žvaigždelės – Maži vaikeliai“ (РНПО 30, nr. 1) ir t. t. Tai būdinga ir apskritai slavų tradicijai (СД 2 291). Iš esmės, tai visuotinis ir, matyt, itin archajiškas, archetipinis vaizdinys. Net pačiomis primityviausiomis visoje Azijoje laikomoms Andamanų salyno tautelėms žvaigždės yra Saulės ir Mėnulio vaikai (Eliade 1974: 43). O štai Australijos djaunanų genties mitas pasakoja apie Mėnulį, mėginusį suvedžioti savo septynias dukras Žvaigždes (Кудинов, Кудинова 1987: 108), taip kartu tik darsyk netiesiogiai (tipologiškai) patvirtindamas baltiškuosius vaizdinius apie Mėnulį, viliojantį savo dukrą Aušrinę.

Sulig J. Baldausko įžvalga: „Jeigut Mėnuo yra Žemės tėvas, Saulė jos motina, tai žvaigždės, Saulės dukros, yra Žemės sesers“, savo ruožtu „tokis pat giminytės ryšys tiko ir žmonėms“ (Baldauskas 1938: 259).

3. SAULĖS IR MĖNULIO VAIKAS – ŽMOGUS

3.1. Žmogus – Saulės ir Mėnulio šeimos narys. Kitąsyk neaišku, kieno motina ir tėvas yra Saulė ir Mėnuo: Aušrinės? Žvaigždžių? O gal žmogaus? Kaip

19 Variantai: *Що на небі місяць – да то наш господар, а на небі зірка – то його жінка, а навколо зірочки – то його діточки* „Danguj mėnulis – tai mūsų gaspadorius, o danguj žvaigždelė [Aušrinė?] – tai jo žmonelė, o apskritai žvaigždelės – tai jo vaikeliai“; *Місяць – отець, зізда – matka, сонце – їх дитятко* „Mėnuo – tėvas, žvaigždė [Aušrinė?] – motina, saulė – jų vaikelis“ (ЗУЕ, atitinkamai 566, 254 ir 369).

antai mįslėse: *Močia pasislepia – tėvas pasirodo* = saulė ir mėnuo²⁰; arba: *Močia išėjo, tėvas atėjo* = saulė nusileido, mėnulis patekėjo (MS 185; AK 171). Bet daugeliu atvejų lyrinis herojus Saulę ir Mėnulį atvirai vadina savo motina ir tėvu, o Aušrinę, žvaigždes, žvaigždynus – savo seserimis ir broliais. Antai skenduolė sako: *Saulelė – močiutė, Mėnulis – tėvelis, Vakarinė žvaigždelė – Mano seserėlė* (BIR 1 25, nr. 7). Panašiai į karą išleidžiamo sūnaus motina, tėvas, sesuo ir brolis paeiliui klausia: „*Oi sūnau sūnau, tu mano sūneli, Kas tai bus miela motinėlė?*“ – „*Danguj Saulelė bus mano motulė, – Anksti užtekės, toli palydės*“... „*Oi sūnau sūnau, tu mano sūneli, Kas tai bus mielas tėvelis?*“ – „*Danguj Mėnulis tai bus mano tėvelis, – Anksti užtekės, toli palydės*“... „*Oi broli broli, broleli tu mano, Kas tai bus miela seselė?*“ – „*Danguj Žernyčėlė [Vakarinė žvaigždė] tai mano seselė, – Anksti užtekės, toli palydės*“... „*Oi broli broli, broleli tu mano, Kas tai bus mielas brolelis?*“ – „*Danguj Šienpjovėliai tai bus mano broleliai, – Anksti patekės, vėlai palydės*“ (LTs 2 274–275, nr. 304). Kitoje dainoje kareivis trumpai drūtai sako: *Aukštam danguj Mėnesėlis – Tai mano tėvulis... Aukštam danguj šviesi Saulė – Tai mano motulė... Aukštam danguj Sytinėlis – Tai mano brolelis... Aukštam danguj Aušrinėlė – Tai mano sesulė...* (SbAED 140–141, nr. 74; var. LTsU 223, nr. 205). Arba: *Aš palikau tėvelį Kaip danguj mėnesėlį... Aš palikau mamušę Kaip danguj saulužėlę... Aš palikau brolelius Kaip danguj žvaigždužėles...* (KlVD 336, nr. 146; var. žr. JšLD 3 219–221, nr. 1151).

Ypač tai būdinga našlaičių dainoms. Viena iš anksčiausiai užrašytų gal būtų Eduardo Gizevijaus XIX a. Mažojoje Lietuvoje, Krukiškiuose ir Bitėnuose (tik broliais čia vietoj Sietyno ar Šienpjovių žvaigždynų eina ažuolai): *Šviesi saulė ant dangaus, Tai yr mano močiuzė. // Šviesus mėnuo ant dangaus, Tai yr mano tētužis. // Šviesios žvaigždės ant dangaus, Tai yr mano seselės. // Girioj žali aužuolai, Tai yr mano broleliai. // Šviesi aušra ant dangaus, Tai yr mano mergužė*²¹. Bet iš tikrųjų našlaičio mergelė, E. Gizevijaus nuomone, yra ne Aušra, o būtent Aušrinė (Ltvn 91).

Daina populiari, gausybe variantų žinoma visoje Lietuvoje, pavyzdžiui: *Mano tevužėlis – šviesus menužėlis, Mano mocinėlė – šviesioji saulalė, Mano sesytėlės – danguje žvaigždelės, Mano brolužėlis – danguj sietynėlis* (TD 4 126, nr. 326); *Yr ant dangaus Mėnesėlis, Tai ten mano tėoutėlis... Yr ant dangaus Saulutytė, Tai ten mano motinytė... Yr ant dangaus Sėtynėlis, Tai ten mano broliukėlis... Yr ant dangaus žvaigždutytės, Tai ten mano sesutytės* (BIR 1 30, nr. 29); *Teka danguj saulutėlė, Tai ten mano motinėlė. // Teka danguj mėnesėlis, Tai ten mano tėoutėlis. // Teka danguj žvaigždutėlė, Tai ten mano sesutėlė. // Teka danguj sietynėlis, Tai ten mano broliukėlis* (LTs 1 533, nr. 532) ir pan.²²

20 GrgLLM 11, nr. 16; LTs 5 451, nr. 5377; žr. Dundulienė 1988: 29.

21 Ltvn 184–185; žr. KlVD 333–334, nr. 139; Dundulienė 1994: 34–35.

22 Daugiau pavyzdžių žr. TD 4 125–126, nr. 324–325; BIR 1 29–30, nr. 25–28; BILTS 1 113–116; UT 132, nr. 16 ir kt.

Be to, Saulė būdingai krauna (kloja, duoda) našlaitei kraitį, o Mėnuo skiria dalį, ar dalią, pavyzdžiui: *Mėnuo tėvelis Dalelę skyrė. // Saulė motulė Kraitelį klojo. // Sietyns brolelis Lauku lydėjo. // Žvaigždė sesulė Juosteles audė* (DkŽT 1 122, nr. 102); *Saulė motušė Kraitelį krovė... Mėnuo tėvužis Dalelę skyrė... Žvaigždė sesutė Suole sėdėjo... Sietyns brolelis Lauku lydėjo!* (JšLD 3 423, nr. 1252); *Saulė močiutė kraitelį duos, Mėnuo tėvelis dalelę skirs, Žvaigždės seselės vainiką pins, Sietyns brolelis lauku lydės* (BIR 1 30, nr. 30)²³.

Panašiai rusų tradicijoje. Antai mergina dainoje sako: *Мне матушка – красна Солнушка, А батюшка – светёл Месяу, Братцы у меня – часты Звездушки, А сестрицы – белы Зорюшки* „Man motulė – skaisti Saulelė, O tėvelis – šviesus Mėnesėlis, Mano broleliai – tankios Žvaigždėlės, O seselės – baltos Žarelės“ (Афанасьев 1995: I 42; СМ 443). Kitoje dainoje: *Что светел месяу со звездами, То мой батюшка с сыновьями; Красно солнышко со зарями – То моя матушка с дочерями* „Šviesus Mėnuo su žvaigždėmis – tai mano tėvelis su sūnumis; Skaisti saulė su žaromis – Tai mano motulė su dukromis“; vėl kitoje nuotaka dainuoja: *Что не батюшка выдает, Что не матушка снаряжает, Что не братцы в поезде, Не сестрицы в свашеньках. Выдает светел месяу, Снаряжает красное солнце; Частые звезды во поезде, Вечерняя заря в свашеньках* „Ne tėvelis išleidžia, Ne motulė aptaiso, Ne broleliai palydoje, Ne seselės svotelės. Išleidžia šviesus Mėnuo, Aptaiso skaisti Saulė; Tankios žvaigždės palydoje, Vakarinė – svotelė“ (Сумцов 1996: 40, 54; plg. Baldauskas 1938: 260). Dar: *А мой батька – ясен месяу... А моя матка – красное солнце... „O mano tėvelis – šviesus mėnesėlis... O mano motulė – skaisti saulė...“* (PФ 58; РНПО 175, nr. 268) ir t. t.

Nors poetinės formulės „saulė močiutė“, „mėnuo tėvelis“ ir t. t., žinoma, turi ir estetinę vertę (Sauka 1970: 194), tai nė kiek nesumenkina jų mitologinės reikšmės, gal net papildomai pabrėžia. Juoba kad ir Sibiro ketų mitologinėse pasakose našlaitį auginą Saulė su Mėnuliu (Топоров 1987: 16).

O kadangi žmogaus seserys ir broliai šiuose vaizdiniuose yra žvaigždės ir žvaigždynai, visi kartu Saulės ir Mėnulio vaikai, tai žmogus savaime atsiduria su žvaigždėmis vienoje gretoje.

3.2. Žvaigždė = žmogaus siela. Žvaigždės yra žmogaus „seserys“ dar ir todėl, kad viena iš jų yra tiesiog jo paties siela. Kitaip sakant, žmogus pats savo sieloje yra „žvaigždė“. Omeny – visuotinis, archetipinis žmogaus sielos tapatini-

23 Daugiau pavyzdžių žr. DkŽT 1 510, nr. 101; JšLD 3 425, nr. 1253; BsOD 1 280–281, nr. 197; TD 4 126, nr. 327; LTs 1 335, nr. 334; BlzLRD 77, nr. 30; ZIČUS 105–107, nr. 37, 38 ir kt.; plg. Jasiūnaitė 2006: 485. „Silpnėsnis“, nors tos pat rūšies atvejis – kai tėvas, motina, brolis, sesuo nebe prilyginami atitinkamiems dangaus šviesuliams, o tik palyginami su jais (pvz., SlvS 2 nr. 622; žr. Laurinkienė 1990: 126–127), juolab kai tik tėvas palyginamas su mėnuliu ir motina su saule, žvaigždžių nebeminint (pvz., SlvS 1 nr. 87, 88).

mas ar bent jau siejimas su žvaigžde. Norint susidaryti šios mitinės ir iš pagrindų simbolinės tapatybės pilnesnį vaizdą, gilesnį supratimą, verta peržvelgti daugiau pavyzdžių iš viso pasaulio ir įvairių laikotarpių, iš įvairaus luomo, skirtingu lygiu apmąstytų bei skirtingu mastu išlikusių tradicijų.

Antai JAV šiaurės vakarų indėnų činukų tikėjimu, vaikai prieš gimdami gyvena saulėje, dienos šviesoje, o rytinių šaunių tikėjimu, tarp Paukščių Tako žvaigždžių (Eliade 1977: 190, nr. 87). Apskritai šauniai, delavarai ir kiti algonkinai tikėjo, kad žmogui mirus, jo siela keliauja į dangų ir pavirsta žvaigžde, todėl žvaigždės – protėvių dvasios (FW 1081). Šiaurės Amerikos mandanai įsivaizdavo, kad žvaigždės – tai mirusiųjų vėlės, o prieš moteriai pastojant, iš dangaus nusileidžia žvaigždė ir pradeda vaiką (ЭС 144). Floridos apalačai manė, kad žvaigždėmis danguje po mirties virsta saulę deramai garbinusių ir dorai gyvenusių žmonių sielos (nedorųjų sieloms lemta tęsti būti giliose kalnų tarpekliuose) (Тайлор 1989: 300). Majams žvaigždės irgi buvo viena iš sielos apraiškų, ir jie tikėjo, kad miręs žmogus pavirsta žvaigžde, o gimstant vaikui, iš dangaus nusileidžia viena iš žvaigždžių ir tampa naujagimio siela (Ершова 1986: 152). Peru tikėta žvaigždes esant dorųjų sielomis, o Gvatemaloje žvaigždes esant žmonių sielomis liaudies tikima iki šiol (Chevalier, Gheerbrant 1996: 925). Pasak vieno Australijos (Melvilo salos) aborigenų etiologinio mito, perpasakoto V. ir M. Kudinovų, kitados vyrams pešantis tarpusavyje dėl moterų, „žuvusieji pakildavo į dangų ir ten pavirsdavo žvaigždėmis, iš kurių galiausiai susidarė spindintis Paukščių Takas. Moterys, mirusios nuo žaizdų bei sumušimų, irgi pakildavo į dangų ir virsdavo žvaigždėmis aplink Paukščių Taką“; panašiai Australijos arandų tradicijoje rytų vėjo (taigi aušrinio) žmona gražuolė Angula gyvenimo pabaigoje vaivorykšte užlipa į dangų ir ten pavirsta žvaigžde (Кудинов, Кудинова 1987: 45–46, 84). Polinezijos maoriai manė, jog krintanti žvaigždė – tai mirusiojo siela, keliaujanti į apatinį pasaulį; Kinijoje tikėta, jog kiekvienas žmogus turi danguje savo žvaigždę, kuriai buvo aukojama, o žmogui mirus – stoge daroma skylė žvaigždei sugrįžti (ЭС 144). Altajaus-Sajanų šamanistų požiūriu, gimstančiam žmogui sielą, prieš tai kabėjusią ant dangiško Pasaulio beržo tarsi lapas, dievybė pasiunčia kaip krintančią žvaigždę, kuri patenka į jurtą pro dūmų angą (Потапов 1991: 29, 34, dar žr. 47). Mirusiojo sielą persikeliant į žvaigždę tikėjo kirgizai (Афанасьев 1995: III 106). Senovės Egipto „Piramidžių tekstai“ apie *ba*, vieną iš mirusiojo sielų, sako: „Tavo *ba* yra žvaigždė“ (EMK 276; žr. FlkEBD 11); „Egipto mirusiųjų knygoje“ į velionio lūpas įdedami žodžiai: „Aš esu didžioji Sah žvaigždė tarp Heliopolio sielų“, o dievas Ra jam sako: „...tu perplauksi skliautą, tu susijungsi su dieviškomis žvaigždėmis“ (EMK 156, 185; plg. FlkEBD 44, nr. 16); arba štai į Saulę kreipiamasi: „Lai [velionio vardas] siela eina su tavimi į dangų, lai keliauja ji Dienos laive, lai įsėda ji Nakties laivan, lai ji įsimaišo tarp neblėstančių žvaigždžių danguj“; į velionio lūpas įdedami žodžiai: „O nemirtingosios žvaigždės,

priglauskit mane tarp savęs“; arba velionis vaizduojamas kopėčiomis kopiantis į žvaigždes; arba sakoma, jog dausose „jam bus skirta dangaus žvaigždė“; ir pats „jis švies tartum žvaigždė danguj“; ir jo paties lūpomis sakoma: „aš pasirodžiau kaip žvaigždė“; o dangaus skliautą įsmeninanti deivė Nut jam pritaria: „Tu atvėrei savo vietą tarp dangaus žvaigždžių, nes pats tu – Vieniša Žvaigždė dangaus.“²⁴ Gyvų būtybių sielomis (*fravaši*) žvaigždės laikytos senovės Irane (Pak 1998: 99, 130, išn. 510). Senovės Graikijos orfikų tradicijoje žmogus buvo laikomas esąs dvigubos prigimties: kūnas – žemiškos, o siela – antdangiškos (eteriškos), ir pastaroji prilyginama žvaigždei (Leeuw 1963: 301; Corrigan 1986: 367). Žvaigždei dangiškąją sielos buveinę prilygina Platonas „Timajuje“ (42.b):

Kas nugyvens atmatuotą jam laiko trukmę tinkamai, tas sugrįš į jo vardu pavadintos žvaigždės buveinę ir gyvens palaimingą jam įprastą gyvenimą, o kas neįstengs to padaryti, tas gimdamas antrąkart pakeis savo prigimtį moteriška. Tačiau jei ir tuomet jis nesiliaus skleisti blogio, tai jam, kiekvienąkart naujai gimstant, teks įgyti tokio gyvūno prigimtį, koks atitiks jo ydingą sanklodą (Platonas 1995: 82).

Tai paaiškina ir „Valstybės“ paskutinės eilutes (621.b), kur Platonas perpasakoja Ero regėjimą apie pomirtinį pasaulį: „Tada sielos pakilusios ir tarsi krintančios žvaigždės skridusios į visas puses aukštyn, į pasaulį, kad vėl tenai atgimtų“ (Platonas 2000: 411). Vadinas, išsivadavusi iš reinkarnacijų siela prilygsta žvaigždei danguje – savo vietoje, o pasmerkta vėl atgimti žemėje – krintančiai žvaigždei. Nes žmogaus dvasinė esmė, jo *pneuma* „dvasia“, pasak Aristotelio, prilygsta tam pačiam elementui, iš kurio sudarytos žvaigždės (Uždavinys 2003: 189). Panašiai Indijoje, kai Buda Amitabha (pažodžiui „Beribė Šviesa“) nusprendė gimti žemėje, į būsimą jo gimimo vietą iš dangaus nukrito žvaigždė (Henderson, Oakes 2001: 218). Romėnai tikėjo, kad iškilių jų piliečių sielos (jų „genijai“) po mirties keliauja į žvaigždes ir pavirsta žvaigždėmis, užtat ir kometa („plaukuota žvaigždė“), pasirodžiusi netrukus po Julijaus Cezario mirties, žmonių buvo palaikyta į dangų iškeliaujančia jo siela; taip pat buvo tikima, kad ir gyvo žmogaus siela danguje turi savo žvaigždę, ir juo didesnis žmogus, juo ryškesnė jo žvaigždė (Onians 2000: 163–164)²⁵. Cicerono („Apie Valstybę“ VI.14) perpasakotame „Scipiono sapne“ pastarajam apsireiškęs velionis senelis, be kita ko, sako: „Kiekvienam [žmogui] buvo suteikta siela, [kibirkštis] iš tų amžinųjų ugnių, kurias jūs

24 FlKEBD 41, nr. 15; 63, nr. 44; 89, nr. 98; 160, nr. 164; 161, nr. 165; 174, nr. 174; 175, nr. 177.

25 Augustas taip pasitikėjo savo žvaigžde, kad net turėjo ją pavaizduotą ant šalmo (Onians 2000: 164). Vergilijus „Eneidoje“ (VIII.681), pavyzdžiui, jį vaizduoja štai kaip: „Plieskia antkaktis aukso ir tėvo žvaigždė ant jo šalmo“ (Vergilijus 1967: 201). Plačiau apie „žvaigždę kaktoje“ kaip inicijuotumo, pašvęstumo, nepaprastumo požymį, be kitų, ir lietuvių tradicijoje žr. Razauskas 2008: (90–)93.

vadinate žvaigždėmis ir planetomis“ (Eliade 1977: 373, nr. 180; plg. Кюмон 2002: 321, 333). Helenizmo laikų pažiūromis, sumišusiomis su chaldėjų kilmės astrologija, žmogui gimstant, jo siela, kaip antdangiškos šviesos kibirkštis, iš žvaigždzių ar žvaigždynų pro planetų lygmenis leidžiasi žemėn, įgydama pastarųjų lemtas savybes, o žmogui mirus, tas savo charakterio savybes tolydžio prarasdama, sugrįžta į žvaigždes (Кюмон 2002: 164, 217, 222–223, 256–257, 299–300, 315–316). „Apie panašias teurginio pakilimo apeigas, kurioms padedant išventintasis pakyla į Dangų, tapdamas nemirtinga žvaigžde vadinamu dievu, arba daimonu, užsi-mena ir vienas hermetinio rinkinio tekstas“, t. y. senovės Egipto ir helėnizmo mistines tradicijas suėmusio hermetizmo tekstas, aprašantis išventinimo ritualą, kurio metu mistas sako: „Aš esu žvaigždė, keliaujanti su tavimi ir šviečianti iš gelmių“; Algio Uždavinių paaiškinimu, „mistas sutapatina save su žvaigžde, panašiai, kaip senovės egiptiečių tekstuose faraono *ba* tampa žvaigžde“ (Uždaviny 2005: 156–158). Panašiai manichėjų požiūriu, žvaigždės – tai antdangiškoje šviesoje prieš gimstant buvusių „sielų likučiai“ (Jonas 2001: 224). Vėlesnių laikų Europos alchemikų (Paracelso, Dorno) požiūriu, žmogaus siela vėlgi – tai begalinės Dievo šviesos kibirkštis, kuri danguje matyti žvaigždės pavidalu (Jung 1981: 193, 195). Paracelso žodžiais, „vaizduotės ir proto dėka mūsų dvasia tad gali pasidaryti panaši į žvaigždę, ir ji staiga ima eiti žvaigždės pareigas“, nes „tikrasis žmogus yra žvaigždė mumyse“, ir „ta žvaigždė trokšta vesti žmogų į didžią išmintį“ (Jung 1983: 181 ir 131). Dar pastaraisiais amžiais Jorkšyre (Anglija) liaudies tikėta, jog krintanti žvaigždė nusileidžia iš dangaus tam, kad įkvėptų sielą naujagimiui; savo ruožtu, žmogui mirus, danguje įsižiebia žvaigždė (ЭС 143). Legendose apie airių šventuosius pasakojama, esą motina prieš gimdydama susapnuojanti krintančią žvaigždę, kurios kibirkštis pataiko jai į burną, – tai įsikūnijanti būsimo šventojo siela; Bretanėje, Transilvanijoje, Bohemijoje, Apeninuose, Rumunijoje ir kitur tikėta, kad kiekvienas žmogus turi danguje savo žvaigždę, kuri, jam mirus, krinta žemėn, o Belgijoje ir kai kur Prancūzijoje, kad krintanti žvaigždė – tai kūną palikusi siela arba nekrikštyto kūdikio siela (ЭС 144). Panašiai Turkijoje, pagal XX a. pradžios duomenis, tikėta, jog kiekvienas žmogus danguje turi savo žvaigždę; ryškios žvaigždės priklauso sveikiems žmonėms, blyškios – paliegusiems, o visai jau lyg gęstančios – mirštantiesiems; ir kai iš dangaus krinta žvaigždė, žmonės sako: „kažkas numirė“ (Гордлевский 1910: 95).

Visiškai taip pat manė slavai ir baltai. „Universalūs Europos mitologijoje tikėjimai žvaigždes esant žmonių sielas pas slavus, – pasak Liudmilos Vinogradovos, – aptinkami įvairiais variantais. Pagal vieną versiją, žvaigždė įsižiebia danguje kūdikio gimimo momentu ir šviečia, kol žmogus gyvena, o paskui krinta arba užgęsta; pagal kitą, atvirkščiai, žvaigždės – tai mirusių žmonių sielos, persikėlusios į aną pasaulį. Polesėje krintančios žvaigždės buvo suvokiamos kaip nekrikš-

tytų mirusių vaikų sielos; norėdamas padėti joms pereiti į protėvių šalį, pamatęs krintančią žvaigždę turėjo peržegnoti ją ir išstarti: *Коли ты хлопцу, то – Адам, коли девка – Ева* 'Jei tu berniukas, tai Adomas, jei mergaitė – Ieva.' Analogišku būdu elgėsi ir Mozūrijos kaimo pagyvenusios moterys, peržegnodamos žybtelinčius nakties danguje meteorus. Pagal kitus lenkų liudijimus, siela iš mirštančio žmogaus burnos išskrisdavo ryškios žvaigždės pavidalu ir nuskrisdavo į dangų, štai mirusiosios giminaitė pasakojo: *widziałam, jak z jejji gęby wyleciała tako jasno gwiozdzka i leciała do góry, leciała – az zniknęła... To była jejji dusza, któro opuściła ciało i poleciała do nieba* „mačiau, kaip iš jos burnos išskrido tokia ryški žvaigždelė ir nuskrido aukštin, skrido, kol pradingo... Tai buvo jos siela, kuri paliko kūną ir nuskrido į dangų“ (Виноградова 1999: 146). Rusų raudoje apie mirusįjį sakoma: *Как часто звезда стерялась поднебесная, Улетела моя бедная лебедушка На иное, безвестное живленьице* „Kaip žvaigždė padangėse pradingo, Nulėkė mano vargšė gulbelė Į kitą, nežinomą gyvenimėlių“ (Чистяков 1982: 121). Tai gi, viena vertus, krintanti žvaigždė slavams reiškia mirštant žmogų: žvaigždei krintant, makedonai sakydavo *умре некој*, kašubai – *xíos umar* 'kažkas numirė', lenkai – *gwiazdka z nieba, dusza do nieba* 'žvaigždelė iš dangaus, siela į dangų'; Charkovo apylinkėse tikėta, kad žvaigždė nukrinta į tą kiemą, kur mirs žmogus; bulgarų pažiūromis, žvaigždė krinta ant mirusiojo kapo, o Kosove krintant žvaigždei sakydavo, jog „pas kažką ant kapo eina žvakutė“; Juodkalnijoje žvaigždžių lietus reiškė, kad pražus ištisa šalis, panašiai bulgarai pasakoja, kad prieš karą su serbais 1885 m. žemėn krito ištisi srautai žvaigždžių (*валежа на звезду*); šiaurės Rusijoje krintanti žvaigždė reiškė, jog numirė teisuolis, o rytų Lenkijoje, apie Krokuvą ir vakarų Ukrainoje manyta, jog apskritai danguje spindi tik dorų, dievotų žmonių ir nekaltų kūdikių sielos, kurios nekrinta iš dangaus nė jiems mirus; kita vertus, slavų manyta, kad mirusiojo siela pavirsta žvaigžde, o krintanti žvaigždė – tai iš pragaro ar nuo piktųjų jėgų sprunkanti siela; apie Charkovą tikėta, jog ryškios žvaigždės – teisuolių sielos, o blyškios – nusidėjėlių ir pan. (СД 2 292–293; plg. Потебня 2000: 379; Афанасьев 1995: III 105–106, 137). Arba ne tik šviesios žvaigždės yra teisuolių sielos, o tamsios – nusidėjėlių, bet pirmosios netgi stengiasi išstumti pastarąsias iš dangaus, ir todėl žvaigždės kartais krinta (Неусупнов 1903: 118; ЭС 144). Panašūs motyvai būdingi ir atskirai rusų tikėjimams apie žvaigždę–sielą: kiek danguje žvaigždžių, tiek žemėje žmonių; kiekvienas žmogus turi savo žvaigždę, kuri užsižiebia danguje jam gimus, o mirus – nukrinta iš dangaus; arba žvaigždės – tai mirusių nekaltų kūdikių ir teisuolių sielos ir pan. (Левкиевская 2002: 89, 162; ЭС 144). Kita vertus, tikėta, kad žvaigždė visuomet nukrinta į tą kiemą, kur mergina prarado nekaltybę, ir apskritai žvaigždės lemia vaisingumą, ne tik žmonių, bet ir gyvulių (ЭС 144, 145). Todėl susapnuoti į kiemą nukritus žvaigždę reiškia, kad namuose

bus naujagimis (Афанасьев 1995: III 24, žr. 106). Pasak kito rusų tikėjimo, vos gimus žmogui, Dievas iškerta danguje langelį ir pasodina prie jo angelą, kuris stebi to žmogaus gyvenimą, o žmonėms žemėje atodo, jog tai žvaigždė; žmogui mirus, langelis užsidaro, ir žvaigždė nuo dangaus pradingsta (ten pat: I 83). Vienoje rusų pasakoje ligi dangaus užaugusiu beržu herojus užlipa į dangų, pralenda pro žvaigždę ir ten randa velionius savo senelius (Топоров 1973: 131, išn. 54). Panašiai ukrainiečiai žvaigždes laikė dangaus langeliais, pro kuriuos mirusiųjų sielos patenka į dangų; nors kita vertus, laikė jas ir pačiomis sielomis, mirusiųjų arba gyvųjų – pastaruoju atveju kiekvienas žmogus danguje turi savo žvaigždę, žmogui gimus, danguje jo žvaigždė išsižiebia, o krintanti žvaigždė reiškia žemėje žmogų mirus (ЗУЕ 254). Savo ruožtu žmogaus laimė priklauso nuo to, po kokia žvaigžde – laiminga ar nelaiminga – jis gimė, kaip antai rusų dainoje: *Ты скажи-скажи, моя матушка родная, Под которой ты меня звездой породила, Ты каким меня счастьем наделила?* „Tu pasakyk, pasakyk, motule mano miela, Po kuria žvaigžde tu mane pagimdei, Kokia laime mane apdovanojai?“; epinis didvyris Dobrynia priekaištauja motinai neturįs laimės, o ši jam atsako: *Видно ты, чадо мое милое, Зародился ты в ту звезду, В ту минуту несчастную, не в таланную!* „Matyt, mano mielas vaike, tu Gimei tą žvaigždę [tos žvaigždės laikų], Tą minutę nelaimingą, bedalę!“; atitinkamai rusų posakiai *он родился под счастливой звездой* „jis gimė po laiminga žvaigžde“ arba *под несчастной звездой* „po nelaiminga žvaigžde“ reiškia žmogų esant laimingą arba nelaimingą, o posakis *закатилась моя звезда!* „nusileido mano žvaigždė!“ reiškia „apleido laimė“; Baltarusijoje *Зирка*, pažodžiui ‘Žvaigždė’, tapo netgi laimės deivės vardu, kaip antai posakyje: *что из него будет, коли он не в милости у Зирки!* „kas iš jo išeis, jeigu jis Žvaigždės nemalonėje!“ (Афанасьев 1995: III 162, 163).

Iš įvairių šaltinių surankioti ir daiktan sudėti gausūs duomenys apie baltų (lietuvių, latvių, pasitelkiant ir baltarusių medžiagą) pažiūras į žmogaus sielos sąsają su žvaigžde autoriaus jau yra paskelbti kitur (Razauskas 2010: 8–11 ir toliau), todėl čia bus pasitenkinta tų pažiūrų santrauka trim sakiniais: žmogui gimstant, danguje atsiranda jo žvaigždė, o mirštant – nukrinta, užtat kiek žmonių žemėje – tiek ir žvaigždžių danguje, savo ruožtu krintančios žvaigždės – tai mirusiųjų sielos, ir, pamačius danguje krintant žvaigždę, reikia sukalbėti „amžiną atilsį“; arba žmogui gimstant, į tą vietą, kur jis gims, nukrinta žvaigždė – jo siela, o mirusiojo siela iškeliauja atgal į dangų ir pavirsta žvaigžde; šiaip ar taip, kiekvienas žmogus gimsta po sava žvaigžde, kuri reiškia jo laimę, ir ryškesnė (gimstant pasirodžiusi arba tebespindinti) žvaigždė priklauso laimingesniam, turtingesniam, gabesniam, šventesniam ar kaip nors kitaip iškilesniam žmogui.

Analogiškomis žydų pažiūromis, ryški žvaigždė pasirodė danguje gimus Abraomui (Грейвс, Патай 2005: 203) ir turi pasirodyti gimus Mesijui (Jung

1978: 117). Šis vaizdinys perėjo ir į krikščionių kanoną – pateko į Mato evangeliją (2.1–2):

Jėzui gimus Judėjos Betliejuje karaliaus Erodo dienomis, štai atkeliavo į Jeruzalę išminčiai iš Rytų šalies ir klausinėjo: „Kur yra gimusis Žydų karalius? Mes matėme užtekant jo žvaigždę ir atvykome jo pagarbinti“.

Aptartas pažiūras gražiai apibendrina Arnoldas Lebeufas:

Iš kurgi atsirado posakis „gimti po laiminga žvaigžde“? Pagal liaudies tikėjimus, kiekvienas turi danguje savo asmeninę žvaigždę, savo kosminį antrininką. Krikščioniui žvaigždė – tai tarsi jo angelo sargo regimasis pavidalas. Žvaigždė yra tarsi dieviškos šviesos taškelis, kibirkštis, kiekvienam žmogui skirta nemirtingumo dalis. Ir todėl tai kartu atgimimo, kitaip tariant, individo nemirtingumo pažadas, jo amžinybės žymė. Plačiai žinomas toks požiūris į nepaprastą, arba stebuklingą, žvaigždę, kaip kad tos, kurios praneša gimus iškilų žmogų: Karalių ar Pranašą. Tačiau net smulčiausios žvaigždės kukliesiems, užmirštiesiems žada amžinybę. Danguje žvaigždžių netrūksta, ir kiekvienas žmogus gali tikėti turįs savąją, asmeninę, į kurią jis, atlikęs savo priedermes žemėje, sugrįš namo (Lebeuf 1996: 148–149).

4. ŽMOGUS – DIEVO VAIKAITIS

Taigi žvaigždė, tradicinės simbolikos požiūriu, įvaizdija žmogaus sielą, dvasinį, dangiškąjį, dieviškąjį, nemirtingąjį pradą žmoguje, jo tikrąjį Asmenį, žmogaus Patį, kitaip sakant, patį Žmogų. Kaip tik šiuo savo dvasiniu pradą žmogus yra (kitų) žvaigždžių brolis arba sesuo, Saulės ir Mėnulio vaikas, ir kartu, vadinasi, Dievo vaikai.

Ar nebūtų tad galima papildomą – giminystės prasmę išvelgti ir tame, kad Dievas sakmėse bei pasakose būdingai pavadinamas seneliu? Senelio pavidalu jis pasirodo ir Šiaurės Amerikos indėnams, antai juodpėdžiams (angl. *Blackfoot*), kur jis angliškai verčiamas *Old Man*, taigi senelis ne giminystės, o tik amžiaus prasme; bet štai vienoje sijų (*Sioux*) sakmėje Kūrėjas Vakantanka (*Wakan Tanką*) žmonių pavadinamas būtent seneliu giminystės prasme, angl. *Grandfather* (AIML 469–470 ir 225–227). Negana to, modokų (*Modoc*) tradicijoje pirmieji žmonės (indėnai) apskritai yra Dievo („Dangaus dvasių vado“) dukros vaikai, ir tiesiog pavadinami jo vaikaičiais, angl. *grandchildren*; tuo tarpu odžibvėjų (*Ojibway*) mitologijoje pirmuosius žmones žemės moteris pagimdė pastojusi nuo Saulės, taigi jie yra Saulės vaikai (nors Saulė čia vyras), o štai čirokių (*Cherokee*) Saulė yra būtent moteris ir Mėnulio sesuo (AIML 85–87, 150–152). Taigi tipologija lietuviškąją padėtį iš esmės paremia.

Įsidėmėtina, jog Dievo vaikaičiu (A. Uždavinio vertimu – „Dievo anūku“) archetipinis žmogus tiesiai šviesiai pavadinamas ir minėtame „Hermetiniame rinkinyje“ (X.14): „Vadinasi, viską sudaro šis trejetas: Tėvu ir Gėriu vadinamas Dievas, Kosmosas ir Žmogus. Dievas savyje laiko Kosmosą, o Kosmosas – Žmogų. Kosmosas yra Dievo Sūnus, o Žmogus – Kosmoso sūnus, tarsi Dievo anūkas“ (Uždavinys 2005: 193). Rusiškame K. Boguckio vertime – *внук Бога* (ГТ 51). Galima manyti, kad hermetizmas, savo dvasinį mokymą kūręs senųjų Paviduržemio ir Pietų Europos religinių tradicijų pagrindu, šiuo atveju tik aiškiai ištarė tai, ką savaime mena pati archajiškojo mitinio pasaulėvaizdžio struktūra, būdinga ir lietuvių tradicijai.

Pirmą kartą Dievo sampratą yra pagrindas sieti su beribe antdangiška Šviesa: taip manyti leidžia ir lietuviškojo (indoeuropietiškojo) *Dievo* vardo etimologija, ir baltų tautosakos vaizdiniai apie „prasivėrusį dangų“, iš kurio pro atsiradusį „plyšį“ užlieja nežemiška šviesa, ir itin gausi tipologija – Dievybės siejimas bei tapatinimas su (ant)dangiška šviesa kuo įvairiausiose tradicijose. Tokiu atveju visai suprantama, kad du patys ryškiausi dangaus šviesuliai – Saulė ir Mėnuo yra pirmiausios dvi kosminės Dievo apraiškos; kaip antai „Egipto mirusiųjų knygoje“, kur, pavyzdžiui, sakoma: „O Vienasis, kuris švyti mėnulyje, o Vienasis, kuris spindi saulėje...“ (FlkEBD 36, nr. 2). Lietuvoje taip manė, pavyzdžiui, J. I. Kraševskis; jo žodžiais, lietuviškoji Mėnulio ir Saulės „pora turėjo būti traktuojama kaip pirmutinis dievybės įsikūnijimas dviejuose praduose – vyro ir moters“ (LM 1 192–193). Kalbant „šeimyninio kodo“ terminais, Saulė ir Mėnuo – Dievo vaikai. (Dievo sūnus Perkūnas savo ruožtu atitinka žaibo kaip drykstelėjusio, praplyšusio dangaus vaizdinį – vėlgi tiesioginę Dievo apraišką pa-dangėje.) Visus smulkesnius dangaus šviesulius, „žemesnės eilės“ Šviesos apraiškas – Aušrinę, žvaigždynus, žvaigždes savo ruožtu tinka laikyti Saulės ir Mėnulio vaikais, taigi Dievo vaikaičiais. O kadangi žvaigždė simbolizuoja žmogaus sielą, tai tampa aiškiai nustatyta ir žmogaus (platesniu mastu – gyvos būtybės) vieta tradicinėje kosmologijoje: „šeimyninio kodo“ terminais, jis – Dievo vaikaitis; abstrakčiai – dviem kokybinėmis pakopomis žemiau už gryną Būtį esanti būtybė. Tiesa, dviem pakopom – tik tuo atveju, jei žmogaus sielą, pirmą pradžią dvasinį Žmogų jame, tapatinsime su žemiškuoju žmogumi, o taip daryti būtų galima tik idealiu, išimtinu atveju. Taigi tikroji padėtis yra kiek prastesnė, ir žemiškasis žmogus iš tikrųjų stovi dar viena kokybine pakopa žemiau Dievo nei jo siela, jo dvasinis, dangiškos prigimties Asmuo – žvaigždė.

Čia atsiranda galimybė paaiškinti regimą prieštaravimą, kuris iki šiol buvo nutylimas: juk Žemė, kaip sakyta, kitąsyk irgi laikoma Saulės ir Mėnulio dukra, taigi ji būtų lyg ir žmogaus sesuo, o juk žmogus būdingai ir kone visuotinai yra Motinos Žemės vaikas? Taip, žmogaus dvasinis pradas (žvaigždė) ir materialusis

pradas (žemė) stovi ant tos pačios hierarchijos pakopos, vienodu „atstumu“ nuo Dievo. O žemiškasis žmogus kaip tik ir randasi iš šių dviejų savo pradų jungties. Aptartais vaizdiniais kalbant, žvaigždė iš dangaus nusileidžia į žemę ir apvaisina ją, ir Žemė pastoja, ir šitaip tampa mitine žmogaus Motina – tiksliau, žmogaus kūno Motina, jo sielos Tėvui liekant danguje.

Reikšminga tai, kad šitokiai žmogaus padėčiai Dievo atžvilgiu mitiniame kosmose savaip antrina atitinkami vaizdiniai apie pomirtinę sielos kelionę iš žemės atgal į dangų, sugrįžimą pas Dievą, kurią sudaro trys pakopos vis ryškesnės šviesos kryptimi: žvaigždė – mėnuo – saulė. Skirtumas tik tas, kad šiuo atveju kalbama nebe „šeimyninio kodo“ terminais.

Tiesa, lietuvių tradicijoje tokie vaizdiniai visai kaktomuša nepaliudyti, tačiau jie sąlygiškai patikimai, nors ir hipotetiškai rekonstruojami pagal išlikusias užuominas ir remiantis giminiškų tradicijų duomenimis.

5. SIELOS SUGRĮŽIMAS PRO DANGAUS ŠVIESULIUS

5.1. Sugrįžimas pro Aušrinę. Viena iš Saulės ir Mėnulio dukrų, kaip matėme, yra Aušrinė. Savo ruožtu, viena lietuviška rytinė maldelė prasideda žodžiais: *Austrinė žvaigždėlė, šviesybė dėl smerties užlaikyta* (TD 4 183, nr. 470; plg. Dundulienė 1988: 50). Kražių apylinkėse užsimiegojusiai „gaspadinei“ moteris pagiedodavo štai kaip perfrazuotą rytmetinės giesmės posmą: *Sveika, Aušros žvaigždė šviesi, Gaspadinė kojais tiesi* (Vaiškūnas 1993: 334). Tai lyg ir užuominos, viena tiesioginė, kita ironizuojanti, jog po mirties žmogaus siela susiduria su Aušrine. Ir Gintaras Beresnevičius atkreipė dėmesį, jog „kai kuriose dainose Aušrinė pranašauja mirtį. Įdomi paralelė aptinkama Egipto tikėjimuose – laivu į paslaptinąją salą plaukia mirusio faraono siela, o veda ją rytinė žvaigždė“ (Beresnevičius 1990: 101). Čia bene turimi omenyje „Egipto mirusiųjų knygoje“ į velionio lūpas įdėti žodžiai: „Aušrinė man pramynė taką“ (FlkEBD 113, nr. 122).

Nors raudose paprastai kalbama ne apie Aušrinę, o apie velioniui po mirties auštančią aušrą: *Aušrelė aušta, saulelė teka, skirkis brolelių, rinkis pamergėles, sodink į suolelį, sodink už stalelio, čėsas keliauti tolimą kelelį į tavo tėviškėlę*²⁶. Žinomoje sakmėje iš Jono Basanavičiaus rinkinių velioniui kelią į rojų rytuose ant kalno šviečia milžinas, vardu Auštra (BsV 115, nr. 5), ir pan. Labai panašūs vaizdiniai šiame kontekste aptinkami iranėnų tradicijoje, pradedant jau „Avesta“ („Jaštas“ 22): „Žmogui numirus, kai jis jau būna pasitraukęs, piktiesiems, piktavaliams devams jį apspitus, kai ima brėkšti ir aušra nušvinta, kai užžengia ant kalno skaisčiai spindintis nenugalimas Mitra, ir Saulė šviesi pateka...“ (Pak 1998: 296; plg. Beres-

26 LTs 2 531, nr. 571; plg. Sauka 1970: 207; Beresnevičius 1990: 114.

nevičius 1990: 117). Panašiai vėlesniame tekste (*Dādestān ī mēnōg ī xrad* I.73–74): „Tris dienas ir tris naktis vėlė tupi prie kūno galvos. O ketvirtai dienai auštant, lydima palaimintojo Srošo“ ir t. t., ji pradeda savo pomirtinę kelionę į rojų²⁷. Įdomu, kad Rumunijoje raudos, visas tris dienas giedamos prie velionio būtent brėkstant žaroms bei auštant, net ir vadinamos *Zorile* „Žarelės“ (Свешникова 1990: 129–130). Senovės Egipto „Mirusiųjų knygoje“, be minėtųjų aukščiau, į velionio lūpas įdedami žodžiai: „lai saulės šviesa ištiesia man savo rankas“ (FlkEBD 115, nr. 124); juolab dažnai sakoma, tiesiog nuolat kartojama, jog velionis „išeina į dieną“²⁸; pavyzdžiui: „Dangaus durys man atsivėrė, žemės durys man atsivėrė, Gebo [žemės dievo] durų sklendės man atšautos, dangaus langų langinės man atidarytos... aš išeinu į dieną, tenai, kur trokštu būt“ (FlkEBD 69, nr. 68; „dangaus langais“; beje, daugelyje tradicijų, tarp jų lietuvių, vaizduojamos žvaigždės); arba: „jis išeis į dieną kaip Horas, jis gyvens ir bus kaip dievas“ (FlkEBD 126, nr. 136a; čia gal verta turėti omeny, jog lietuvių, kaip ir atitinkamai ne vienoje kitoje indoeuropiečių kalboje, žodžiai *diena* ir *dievas* yra vienos šaknies).

Nekalbant apie apskritai pasitaikantį mitologijoje Aušros ir Aušrinės painiojimą, galima numanyti, jog tai ne prieštaravimas, o tiesiog skirtingos to paties kelio, kurį tenka nueiti mirosiojo sielai, pakopos: pirma jis išvysta Aušrinę žvaigždę, o paskui jau jam išaušta aušra ir pateka Saulė – tokia pat tvarka, kaip kad Aušrinė ir Saulė pasirodo iš ryto šio pasaulio padangėje. Abstrakčiau kalbant, tai skirtingi pomirtinio dvasinio nušvitimo laipsniai, artėjant prie visiškos Šviesos – Dievo. Jie gali būti perteikti ir kitais panašiais vaizdiniais.

Antai pasak II–I a. pr. m. e. graikų filosofo iš Sirijos Poseidonijo, žmogaus sielą po mirties savo spinduliais pritraukia Saulė, bet pirmiausia ji praeina pro Mėnulį, pro kurį eidama apsivalo ir tik tada ištirpsta šiame tvieskiančiame dievos šviesulyje (Клюмон 2002: 164). Vėliau tokios pažiūros, išsakytos ne vieno antikos autoriaus, dėl chaldėjiškos kilmės astrologijos įtakos išsirutulioja į septynių planetinių sferų vaizdinį, pro kurias leisdamasi žemėn siela „susitepa“ arba „apsivelka“ tolydžio vis šiurkštesniu, sunkesniu „apvalkalu“ (paskutinis iš jų yra materialusis kūnas), o mirusi savo ruožtu kyla aukšty, tolydžio nusimesdama apvalkalą po apvalkalo, kol vėl skaisti grįžta į savo pirmąją dvasinę buveinę²⁹. Vėliau tokio pobūdžio kosmologinius vaizdinius Vakaruose rutuliojo gnostikai (Jonas 2001: 43–44, 153, 165–167) ir galiausiai paveldėjo Renesanso mistikai.

27 Žr. Eliade 1977: 360–362; Zaehner 2003: 302; 3T 84–86, 123; Pak 1998: 300; kitame kontekste apie tai žr. Razauskas 2004: 35.

28 EMK 43, 154, 172, 174, 192; FlkEBD 70, nr. 68; 71, nr. 70; 73, nr. 72; 81, nr. 83; 103, nr. 110.

29 Клюмон 2002: 164, 299–300, 201, 315–316, 222; 2000: 159, 188–189; Leeuw 1963: 309–310; Uždavins 2003: 85, 91; plg. Vaiškūnas 2005: 18.

5.2. Sugrįžimas pro žvaigždę–mėnulį–saulę. Tačiau mums šiuo atveju aktualus pirmykštis trijų pakopų vaizdinys: žvaigždė(s)–mėnulis–saulė, aptinkamas jau senovės Irano tradicijoje ir todėl tikrai ne helenizmo kilmės. Antai Ahuros Mazdos sukurta hvarna, dieviška ugninės prigimties palaima ar malonė, iš Beribės Šviesos karalystės žemėn leidžiasi pro saulę, mėnulį ir galiausiai žvaigždes (Pak 1998: 250). Savo ruožtu mirusiojo siela, iš žemės keliaudama pas Dievą, žengia tris „žingsnius“: pirmuoju žingsniu atsiremia į savo „doras mintis“, antruoju – į „dorus žodžius“ ir trečiuoju – į „dorus darbus“, o tada jau patenka Dievo Švieson; ir šitie „trys žingsniai“ atitinka tris zoroastrietiškios kosmologijos sferas: žvaigždžių–mėnulio–saulės (ten pat: 298). Antai teisuolis Virafas, gyvas patekęs į dangų, pasakoja („Arta-Viraf namak“):

Tuomet aš žengiau pirmą žingsnį, – tęsė Virafas, – ant žvaigždžių pakopos, į humaną, Gerąją Mintį <...>. Žengiu antrą žingsnį – ant mėnulio pakopos, į huftą, Gerąjį Žodį <...>. Žengiu trečią žingsnį – į hvarštą, Gerąjį Darbą. Ten aš pasiekiu šviesą, laikomą aukščiausia iš aukščiausių, ir regiu teisuolių sielas ant aukso suolų ir kreslų. Šviesa, jų skleidžiama, prilygsta Saulei tviskiesiui <...>. Žengiu ketvirtą žingsnį – į spindintį amžinos palaimos rojų (ten pat: 361–362, plg. 445)³⁰.

Sielos kelionę pro dangaus šviesulius, ar būtent pro „astralines sferas“ (Andrejaus Toporkovo apibūdinimu), tik kiek kita eilės tvarka, mena ir rusų užkalbėjimai, kaip antai užrašytasis 1718 m.:

...встану перекрестясь, поиду из избы дверями, з двора ворота в чистое поле путем дорогою сквозь красного солнца, сквозь красного месяца, сквозь белой зори, сквозь светлой луны, сквозь частых звезд... „...kilsiu persižegnojęs, eisiu iš trobos pro duris, iš kiemo pro vartus į lygų lauką keliu keliuoju kiaurai skaisčią saulę, kiaurai skaisčių mėnesį, kiaurai baltą aušrą [Aušrinę?], kiaurai baltą mėnulį, kiaurai tankias žvaigždes...“ (Топорков 2002: 56).

Pirmykštė tvarka čia apversta ir kiek supinkliota, bet nesunkiai atsekama.

Panašia tvarka šviesulius išrikiavo ir lietuvis pateikėjas, atsakydamas į Mato Slančiausko klausimą *Kur dangus? – Dangus tai labai aukštai, ten, kur matyt mėlynuoj aukščiaus už saulę, mėnesį ir žvaigždes* (BsJK 156, nr. 37).

Vienoje „melų pasakoje“ iš Klaipėdos krašto žmogus pasakoja: *Vėnsyk pasodinau ven šefelbon [pupą]. Ta laba gera aug. An pradūr stog verš, nulind į mėnes. Pasker pro mėnes išlind, er pro saul kiaura parėj. Pro žvaigžds pradem į dang, ir pats melagis ta pupa atitinkama eilės tvarka užlipęs į dangų (taigi į antdangišką erdvę virš dangaus skliauto)* (TD 7 115, nr. 211). Eilės tvarka čia vėl kita, būtent:

.....

³⁰ Teisuolių sielas ant aukso suolų, beje, verta palyginti su mūsų raudų vėlių suoleliais.

mėnulis – saulė – žvaigždės. Jonas Vaiškūnas tokią eilės tvarką šiaip jau grindė esant pirminę, tam pasitelkdamas tradicinių geležinių kryžių struktūrą: vidury kryžiaus „saulutė“, po ja pusmėnulis, o viršuje mažas kryžiukas, arba žvaigždelė (Vaiškūnas 2005: 18–19).

Bet štai baltarusių užkalbėjime kelionė pas Dievą nusakoma visiškai tokia pat tvarka, kaip senovės Irane: *Пойдам к Богу судзіцця, з ранняя зары да вячэрня, а з вячэрня да звёзд, ад звёзд да месяца, ад месяца да яснага сонца, ад яснага сонца да Госпада Бога* „Eisiu pas Dievą teistis, nuo ryto žaros [Aušrinės?] lig vakarinės [Vakarinės?], o nuo vakarinės ligi žvaigždžių, nuo žvaigždžių ligi mėnulių, nuo mėnulių ligi skaisčios saulės, nuo skaisčios saulės ligi Viešpaties Dievo“ (Завьялова 2006: 108). Struktūra išlaikyta tobulai, imtinai ligi galiausio išėjimo „pas Dievą“.

Tokia pat tvarka, tik iš kito galo (pradėdamas aukščiausiuoju Dievu), dangaus šviesulius išrikiuoja ir lietuvių užkalbėjimas, pabrėžiantis gyvatę minimų kelio pakopų nepraeisiant: *Ak, tu gyvate, gyvate... nepriims tavęs Dievas, nepriims tavęs saulė, nepriims tavęs mėnuo, nepriims tavęs žvaigždės...* (VtLU 14, 471, nr. 1104; žr. Завьялова 2006: 114); panaši dangaus šviesulių eilės tvarka aptinkama ir kai kuriuose kituose užkalbėjimuose, pavyzdžiui: *Aš nieko nenukalbu, tik nuo gyvatės užkalbu. Kur eina saulė, mėnuo ir žvaigždės, Dieve, man padėk!* (VtLU 571, nr. 1399, plg. nr. 1398). Dievas čia kelio pakopoms lyg ir nebeprisiklauso, o paminėtas vien prašant pagalbos.

Panašiai vienos plačiai žinomo tipo (ATU 425A) lietuvių pasakos, pavadintos „Apie baltąjį vilką“, herojė, ieškodama savo pradingusio nepaprasto jaunikio, užaina pas Vėją ir klausia, ar tas nematė jos „baltojo vilko“. Tasai pasakė nematęs, bet *davė jai čeveryką, kad ji nužengė šimtą mylių. Nužengė pas žvaigždę, sako: „Žvaigždele, ar nematėt balto vilko?“* Toji irgi *davė čeveryką jai, kad ji nužengė du šimtu mylių. Nužengė pas mėną, sako: „Mėneli, ar jūs nematėt balto vilko?“* Tasai irgi *davė čeveryką, kad ji nužengė keturis šimtus mylių. Nužengė pas saulę, sako: „Saulele, ar nematėt balto vilko?“* Ir pagaliau Saulė *sako: „Mačiau...“* (BsLPI 1 240, plg. 241, nr. 102). Taip, čia tiesiai nekalbama apie mirusiojo sielos kelionę – pasakos išvis nekalba apie sielas, nevartoja dvasinių sąvokų, jos kalba vaizdiniais, juoba simboliškais ir todėl tokiai interpretacijai šiaip jau palankiais. O ir pati „pradingusio“ jaunikio paieška šiek tiek primena plačiai žinomą archajišką „Orfėjo“ tipo siužetą. Šiaip ar taip, turime aiškiai nustatytą hierarchinę dangaus šviesulių (pridūrus Vėją arčiausiai žemės) eilės tvarką, tokią pat vertikalią kosmoso struktūrą, kurios pakopomis sielai tenka žengti Irano tradicijoje ir minėtame baltarusių užkalbėjime, kurį tikėtina galima sieti su baltiškuoju (jei ne stačiai lietuviškuoju) substratu³¹.

31 Tokią pat dangaus šviesulių eilės tvarką, beje, patvirtina ir kitose lietuvių pasakose herojaus trys paeiliui gaunami nepaprasti žirgai: žvaigždės, mėnesio ir saulės (pvz., BsLPI 2 158–163, nr. 70);

Negana to, viename lietuvių užkalbėjime nuo gyvatės dangaus šviesuliai, žymintys dangiškasias pakopas, podraug gretinami su atitinkamais šeimos nariais: *Ažužadu nuo kirmelės baltam arkliui. Nekincia tavįs saulė, nekincia tavįs mėnuo, nekincia tavįs žvaigždės, nekincia tavįs dungus, nekincia tavįs paci, nekincia tavįs vyras, nekincia tavįs vaikai, nekincia tavįs visa pamilija ir aš tavįs nekinciu. Amen. Amen. Amen* (VtLU 14, 471, nr. 1104; 499, nr. 1178).

Kad ir kaip, tokia „trijų žingsnių“, savotiškų „stacijų“, nuo žemės ligi aukščiausio dangaus – arba atvirkščiai: nuo dangaus ligi žemės – eilės tvarka tiksliai atitinka „šeimyniniu kodu“ išreikštą žmogaus sielos kilmę: Dievo vaikai, taigi pirmos eilės Dievo palikuonys, yra Saulė ir Mėnulis, o jūdviejų dukros žvaigždės, vadinasi, antros eilės Dievo palikuonys, jo vaikaičiai – tai žemėje gyvenančių žmonių sielos. Žmogaus atsiradimą, gimimą žemėje paranku perteikti „šeimyniniu kodu“, kuris tačiau visai nebetinka išėjimui, sugrįžimui nusakyti, nors kelio pakopos lieka tos pačios. Užtat sugrįžti į savo dangiškąją tėvynę žmogus turi: pirmiausia susijungdamas, sutapdamas su savo tikrąja siela – žvaigžde, paskui pereidamas Mėnulio ir Saulės pakopas, vis tolydžio ryškėjant šviesai, ir jau iš Saulės ar kiaurai pro Saulę – tiesiai pas Dievą, į Beribę Šviesą anapus dangaus skliauto.

ŠALTINIAI

- AIML – *American Indian Myths and Tales*, selected and edited by Richard Erdoes and Alfonso Ortiz, New York, 1984.
- AK – *Atvažiuoja Kalėdos: Advento-Kalėdų papročiai ir tautosaka*, Vilnius, 2000.
- AnLTT – *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga, 1991.
- BDS – *Krišjāņa Barona Dainu skapis*, prieiga per internetą: <<http://www.dainuskapis.lv>>.
- BĪTD – Jonas Balys. *Tautosaka apie dangų*, Sodus, 1954.
- BILTS 1–2 – Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, t. I–II, Tübingen, 1948.
- BIR 1–4 – Jonas Balys. *Raštai*, t. I–IV, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 1998–2003.
- BlzLRD – *Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė*, Vilnius, 1990. (Kalba cituojant sunorminta.)
- BRMŠ 4 – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. IV: *XVIII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 2005.
- BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, 2004.
- BsLPĮ 1–2 – *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 1–2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 1–2), Vilnius, 1993–1995.

.....

„Pelenės“ tipo pasakose – treji nepaprasti herojės apdarai: žvaigždės, mėnesio ir saulės (pvz., BsLPĮ 2 222–225, nr. 102). Beje, ir kai kurių pasakų nepaprasto herojaus *saulė kaktoj, mėnuo pakaušy, apie ausis žvaigždės* ir pan., menantys jį esant inicijuotąjį, nušvitusį (plačiau žr. Razauskas 2008: 86–100), gal kaip tik žymi visų trijų dvasinės būties lygmenų integraciją – plg. aukščiau žvaigždę ant imperatoriaus Augusto šalmo kaip tiesioginį jo žvaigždės danguje ženklą.

- BsOD 1 – *Ožkabalių dainos*, kn. 1, surinko Jonas Basanavičius, melodijas parengė Eligija Garšvienė, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 9), Vilnius, 1998.
- BsV – *Iš gyvenimo vėlių ir velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius, 1998.
- DkR 1 – Simonas Daukantas. *Raštai*, t. I, Vilnius, 1976.
- DkŽT 1 – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. I: *Dainos*, Vilnius, 1983.
- EMK – *Egipto mirusiųjų knyga*, vertimas į lietuvių kalbą, įžanga ir priedas: Algis Uždavinyš, Kaunas, 2003.
- FlKEBD – *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, translated by Raymond O. Faulkner, London, 1993.
- FW – *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*, ed. Maria Leach, New York, 1949.
- FŽ – *Frazeologijos žodynas*, redagavo Jonas Paulauskas, Vilnius, 2001.
- GrgLLM – *Menu mįslių keturgyslė: Lietuvių liaudies mįslės*, paruošė Kazys Grigas, Vilnius, 1970.
- JcvR – Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*, Vilnius, 1959.
- JšLD 3 – *Lietuviškos dainos*, t. 3, užrašė Antanas Juška, Vilnius, 1955.
- KlvD – *Prūsijos Lietuvių dainos*, surinko ir pridėdamas anas per Rėzą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilius Kalvaitis, Tilžėje, 1905; naujas leid.: *Prūsijos lietuvių dainos*, surinko V. Kalvaitis, parengė K. Aleksynas, Vilnius, 1998.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius, 1956–2002.
- LM 1–2 – *Lietuvių mitologija*, t. I–II, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1995–1997.
- LTs 1 – *Lietuvių tautosaka*, t. I: *Dainos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius, 1962.
- LTs 2 – *Lietuvių tautosaka*, t. II: *Dainos, raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius, 1964.
- LTs 4 – *Lietuvių tautosaka*, t. IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*, medžiagą paruošė L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis, Vilnius, 1967.
- LTs 5 – *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas, Vilnius, 1968.
- LTsU – *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*, vyr. redaktorius Kostas Korsakas, Vilnius, 1957.
- Ltvn – *Lietuvininkai: Apie Vakarų Lietuvų ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, vertė Vytautas Jurgutis, paruošė Vacys Milius, Vilnius, 1970.
- MS – *Mįslių skrynelė*, sudarytojas Stasys Lipskis, Vilnius, 2002.
- RzD 1 – Liudvikas Rėza. *Lietuvių liaudies dainos*, t. I, Vilnius, 1958.
- SbAED – *Atbėga elnis devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė*, sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius, Vilnius, 1986.
- SlvS 1–3 – *Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, t. I–III, sudarė ir paruošė Zenonas Slaviūnas, Vilnius, 1958–1959.
- StrBV – K. Straubergs. *Latviešu buramie vārdi*, sēj. I–II, Rīgā, 1939–1941.
- StrP – K. Straubergs. *Latviešu tautas paražas*, Rīgā, 1944.
- ŠmLTT – *Latviešu tautas ticējumi*, sakrājis un sakārtojais Prof. P. Šmits, Rīgā, 1940–1941.
- TD 3, 4, 7 – *Tautosakos darbai*, t. III, IV, VII, redagavo Jonas Balys, Kaunas, 1937, 1938, 1940.
- UT – Upninkų tautosaka, *Kraštotyra*, 1988, N r. 22, p. 115–138.
- VIKAŽ – *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės*, sudarė ir parengė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1986.
- VtLU – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*, sudarė, parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius, 2008.
- ZIČŪS – *Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė*, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Norbertas Vėlius, Vilnius, 1983.
- BM – *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск, 2004.

- ГТ – *Гермес Трисмегист и герметическая традиция Востока и Запада*, перевод К. Богущкого, Киев, 2001.
- Згді – *Загадки*, складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі, 2-ое выданне, выпраўленае і дапрацаванае, Мінск, 2004.
- Згди – *Загадки*, издание подготовила В. В. Митрофанова, Ленинград, 1968.
- ЗРН – *Загадки русского народа*, составилъ Д. Садовниковъ, С.-Петербургъ, 1876.
- ЗТ – *Зороастрийские тексты: Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд); Сотворение основи (Бундахиши) и другие тексты*, издание подготовлено О. М. Чунаковой, Москва, 1997.
- ЗУЕ – Віталій Жайворонок. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*, Київ, 2006.
- МЭ – *Младшая Эдда*, издание подготовил О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский, Ленинград, 1970.
- РНПО – *Русская народная поэзия: Обрядовая поэзия*, составление, подготовка текста и др. К. Чистова и Б. Чистовой, Ленинград, 1984.
- РФ – *Русский фольклор: Хрестоматия*, составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан, Москва, 2001.
- СД 2–3 – *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* под редакцией Н. И. Толстого, т. II–III, Москва, 1999–2004.
- СМ – *Славянская мифология: Энциклопедический словарь*, Москва, 2002.
- ЭС – *Энциклопедия суеверий*, составители: Э. и М. А. Рэдфорд (английские суеверия), Е. Миленок (русские суеверия), Москва, 1998.

LITERATŪRA

- Baldauskas Juozas 1938. *Siratėlių dalia, Gimtasai kraštas*, 1938, Nr. 17–18.
- Beresnevičius Gintaras 1990. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senajoje lietuvių pasaulėžiūroje*, Klaipėda.
- Chevalier Jean, Gheerbrant Alain 1996. *A Dictionary of Symbols*, London.
- Corrigan K. 1986. Body and Soul in Ancient Religious Experience, in: *Classical Mediterranean Spirituality: Egyptian, Greek, Roman*, ed. by A. H. Armstrong, London, p. 360–383.
- Dundulienė Pranė 1988. *Lietuvių liaudies kosmologija*, Vilnius.
- 1989. *Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės*, Vilnius.
- 1994. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*, Kaunas.
- Eliade Mircea 1974. *Patterns in Comparative Religion*, New York.
- 1977. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*, San Francisco.
- Henderson L. Joseph, Oakes Maud 2001. *The Myths of Death, Rebirth, and Resurrection: The Wisdom of the Serpent*, New Delhi.
- Jasiūnaitė Birutė 2006. Maldelės į jauną mėnulį rytų Lietuvos folklore: Etnolingvistinis aspektas, *Baltistica*, t. XLI (3), p. 473–487.
- Jonas Hans 2001. *The Gnostic Religion*, Boston.
- Jung Gustav Carl 1978. *Aion: Researches into the Phenomenology of the Self*, Princeton.
- 1980. *Psychology and Alchemy*, Princeton.
- 1981. *The Structure and Dynamics of the Psyche*, Princeton.
- 1983. *Alchemical Studies*, Princeton.
- Laurinkienė Nijolė 1990. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, Vilnius.
- 1996. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: Kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius.
- 2002. Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje, *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 8–15.
- Lebeuf Arnold 1996. The Milky Way, a Path of the Souls, in: *Astronomical Traditions in Past Cultures: Proceedings of the First Annual General Meeting of the European Society of Astronomy in Culture (SEAC)*, Smolyan, Bulgaria, 31 August–2 September 1993, ed. by V. Koleva, D. Kolev, Sofia.

- Leeuw Gerard van der 1963. *Religion in Essence and Manifestation*, New York.
- Mažiulis A. 1937. Saulės dievinimo atošvaistos Pasarčių krašte, *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 14–16.
- Narbutas Teodoras 1998. *Lietuvių tautos istorija*, t. I: *Lietuvių mitologija*, Vilnius.
- Niemi Robert Aukusti 1996. *Lituanistiniai raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis, Vilnius.
- Onians Broxton Richard 2000. *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate*, Cambridge.
- Platonas 1995. *Timajus; Kritijas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis, Vilnius.
- 2000. *Valstybė*, iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, 2-asis pataisytas leidimas, Vilnius.
- Razauskas Dainius 2004. *Vėjūkas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinių wəjɯg / wəjɯg)*, Vilnius.
- 2008. „Mėnuo kakte“: *Laukis* lietuvių tradicijoje ir kai kurios netikėtos sąsajos, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXVI, p. 86–100.
- 2010. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: žvaigždė, *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 6.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius.
- Skardžius Pranas 1943. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius / *Raštai*, t. I, Vilnius, 1996.
- Šmitas Pēteris 2004. *Latvių mitologija*, iš latvių kalbos vertė Dainius Razauskas, Vilnius.
- Uždavinys Algis 2003. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*, Vilnius.
- 2005. *Hermio Trismegisto išminties kelias: Hermetinis rinkinys*, Vilnius.
- Vaiškūnas Jonas 1991. Apie žvaigždžių simboliką baltų pasaulėžiūroje, *Liaudies kultūra*, 1991, Nr. 2, p. 35–37.
- 1993. Apie žvaigždes Kražių apylinkėse, kn.: *Kražiai*, Vilnius–Kaunas, p. 330–340.
- 1997. Lietuvių liaudies žinios apie žvaigždes, *Romuva*, Nr. 3, p. 34–38.
- 2005. Žmogaus ir dangaus šviesulių santykis lietuvių tradicinėje kultūroje, kn.: *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje*, Vilnius.
- 2006. The Moon in Lithuanian Folk Tradition, *Folklore*, vol. 32.
- Vaitkevičienė Daiva 2001. *Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija*, Vilnius.
- Vergilijus 1967. *Eneida*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius.
- Vyšniauskaitė Angelė 1992. Pagoniškosios pasaulėžiūros atspindžiai kaimo kultūroje, kn.: *Ikirikriščioniškosios Lietuvos kultūra: Istoriniai ir teoriniai aspektai*, (Senovės baltų kultūra, kn. 2), Vilnius.
- Zaehner C. R. 2003. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*, London–New York.
- Zinkevičius Zigmantas 1987. *Lietuvių kalbos istorija*, t. II: *Iki pirmųjų raštų*, Vilnius.
- 1988. *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senųjų raštų kalba*, Vilnius.
- Афанасьев Александр Николаевич 1995. *Поэтические воззрения славян на природу*, т. I–III, Москва.
- Белова О. В. 2004. «Народная Библия»: *Восточнославянские этимологические легенды*, составление и комментарии О. В. Беловой, Москва.
- Виноградова Н. Л. 1999. Материальные и бестелесные формы существования души, kn.: *Славянские этюды: Сборник к юбилею С. М. Толстой*, Москва.
- Гордлевский В. 1909. Представления османцев о небесных телах, *Этнографическое обозрение*, № 4.
- Грейвс Роберт, Патай Рафаэль 2005. *Иудейские мифы*, Екатеринбург.
- Ершова Г. Г. 1986. Заупокойные надписи майя, kn.: *Этническая семиотика: Древние системы письма*, Москва.
- Завьялова Мария Вячеславовна 2006. *Балто-славянский заговорный текст: Лингвистический анализ и модель мира*, Москва.
- Иванов Вячеслав Всеволодович 1986. О мифопоэтических основах латышских дайн, kn.: *Балто-славянские исследования. 1984*, Москва.

- Кудинов В. М., Кудинова М. В. 1987. *Сумка кенгуру: Мифы и легенды Австралии*, Москва.
- Кюмон Фрац 2000. *Мистерии Митры*, Санкт-Петербург.
- 2002. *Восточные религии в римском язычестве*, Санкт-Петербург.
- Лауринкене Ниёле 2002. Представления о месяце и интерпретация видимых на нем пятен в балтийской мифологии, кн.: *Балто-славянские исследования*, т. XV, Москва.
- Леви-Стросс Клод 2000. *Путь масок*, Москва.
- Левкиевская Елена Евгеньевна 2002. *Мифы русского народа*, Москва.
- Неуступов Д. А. 1902. Верования крестьян Шапшенской волости, Кадниковского уезда, *Этнографическое обозрение*, № 4.
- Потапов Леонид Павлович 1991. *Алтайский шаманизм*, Ленинград.
- Потебня Александр Афанасьевич 2000. *Символ и миф в народной культуре*, Москва.
- Рак И. В. 1998. *Мифы древнего и раннесредневекового Ирана*, Санкт-Петербург–Москва.
- Ригведа 1999. *Ригведа: Мандалы IX–X*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова, Москва.
- Свешникова Т. Н. 1990. Волк в контексте румынского погребального обряда, кн.: *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*, Москва.
- Сумцов Николай Федорович 1996. *Символика славянских обрядов: Избранные труды*, Москва.
- Тайлор Эдвард Брунетт 1989. *Первобытная культура*, Москва.
- Топорков А. Л. 2002. Мотив «чудесного одевания» в русских заговорах XVII–XVIII вв., кн.: *Заговорный текст: Генезис и структура*, Москва.
- Топоров Владимир Николаевич 1973. О двух праславянских терминах из области древнего права в связи с индоевропейскими соответствиями, кн.: *Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков*, Москва.
- 1987. Образ трикстера в енисейской традиции, кн.: *Традиционные верования и быт народов Сибири*, Новосибирск.
- Цивьян Татьяна Владимировна 1999. *Движение и путь в балканской модели мира: Исследования по структуре текста*, Москва.
- Чистяков В. А. 1982. Представления о дороге в загробный мир в русских похоронных причитаниях, кн.: *Обряды и обрядовый фольклор*, Москва.
- Элиаде Мирча 1998. *Азиатская алхимия: Избранные сочинения*, Москва.

God's Grandchild: the Human Place in Lithuanian Cosmology

DAINIUS RAZAUSKAS

S u m m a r y

The aim of the article is to demonstrate that, according to the mythological data from the Lithuanian and the comparative Latvian, East Slavic and other folk traditions, human beings can be considered as grandchildren of God. The article consists of five chapters. In the first chapter, data proving the Sun and the Moon to be God's children and consequently siblings, is presented; in the second chapter, data on the Sun and the Moon to constitute a pair of spouses, to be a married couple and have children of their own, namely, the stars, is given; whereas in the third chapter, the abundant data on the human being to be considered a child of the Sun and the Moon and thus, brother or sister of the stars, and also on the star as a common image of the human soul, is presented. In the fourth chapter, the conclusion is made that in the Lithuanian mythology, the human being is really considered to be at least a grandchild of God. The fifth chapter deals with the mythological idea, known primarily from the Iranian and Hellenistic sources, that the way of the departed soul to God comprises

certain stages, or steps, including the star(s), the Moon, and the Sun. This idea can also be discerned, though not particularly distinctly, in the Lithuanian mythology. Anyway, these “steps”, which the departed soul has to take on its way out of the world correspond, in reverse order, to the stages, only presented in the family code as generations, between God and the human soul.

Gauta 2011-10-17